

**ODGOVOR NA KRIZU
UZROKOVANU PANDEMIJOM
COVID-19:**

**ANALIZA IZ PERSPEKTIVE
LJUDSKIH PRAVA I
RODNE RAVNOPRAVNOSTI**

ODGOVOR NA KRIZU
UZROKOVANU PANDEMIJOM
COVID-19:
ANALIZA IZ PERSPEKTIVE
LJUDSKIH PRAVA I
RODNE RAVNOPRAVNOSTI

Sadržaj

Akronimi i skraćenice	5
Predgovor	6
Sažetak	8
Poglavlje 1: Istraživački projekat, metodologija i vremenski okvir.....	10
Metodologija	12
Poglavlje 2: Institucionalni odgovor na pandemiju COVID-19 i uticaj mjera na uživanje ljudskih prava.....	14
A) Ko su ciljne grupe uvedenih mjera? Na koga uvedene mjere utiču?	16
B) Ko donosi odluke? Koji je sastav kriznih štabova?	17
C) Ko obavještava javnost o mjerama i na koji način? Dolaze li informacije do svih građana u BiH?	18
D) Kako su ove mjere uticale na uživanje ljudskih prava?	19
Sloboda kretanja	19
Sloboda izražavanja	20
Zaštita ličnih podataka	21
Poglavlje 3: Analiza mjera iz perspektive rodne pripadnosti i različitosti: kakav je uticaj na određene grupe žena?.....	22
3.1. Nasilje nad ženama i djevojčicama	23
3.2. Pristup socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti	28
Pristup zdravstvenoj zaštiti	31
3.3. Ekonomske poteškoće i neplaćena briga o drugima.....	33
3.4. Pristup informacijama.....	39

Poglavlje 4: Zaključak i preporuke.....	42
Opće preporuke.....	43
Borba protiv rodno zasnovanog nasilja (RZN).....	45
Socijalna prava.....	46
Pristup zdravstvenoj zaštiti.....	47
Neplaćena briga o drugima.....	48
Ekonomske poteškoće.....	49
Omogućavanje pristupa informacijama za sve.....	50
Bibliografija	51
Zakonodavni dokumenti.....	55
Institucionalna praksa.....	56
Aneksi	57
Aneks 1: Mjere u fokusu za ovaj istraživački projekat.....	58
Aneks 2: Lista intervjua.....	66
Aneks 3: Smjernice za intervju jedan primjer.....	70

Akronimi i skraćenice

ARS	Anketa o radnoj snazi	MSP	mala i srednja poduzeća
ATM	bankomat	MV	Ministarsko vijeće
BDBiH	Brčko distrikt Bosne i Hercegovine	NATO	Organizacija Sjeveroatlantskog ugovora
BiH	Bosna i Hercegovina	 OCD	organizacija civilnog društva
CEDAW	Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije nad ženama	OSCE	Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi
CSR	centar za socijalni rad	OSCE RFoM	Predstavnik za slobodu medija
EKLJP	Evropska konvencija o ljudskim pravima	Osi	osobe s invaliditetom
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine	PDV	porez na dodatnu vrijednost
GAP	Gender akcioni plan	PPS	procentni poeni
HRBA	pristup zasnovan na ljudskim pravima	RS	Republika Srpska
LBTI	lezbejke, biseksualne, trans, interspolne osobe	RZN	rodno zasnovano nasilje
MMSP	mikro, mala i srednja poduzeća	SZ	socijalna zaštita
MOR	Međunarodna organizacija rada	UNDP	Razvojni program Ujedinjenih nacija
MPESKP	Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima	USR	udruženja socijalnih radnika/ca
MPGPP	Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima		

Odsjek za rod i mlade/
Odjel za ljudska prava

Publikacija:

Odgovor na krizu
izazvanu virusom

Covid-19:
Analiza roda i
raznolikosti

PREDGOVOR

COVID-19 je uticao na živote svakoga od nas. Bez obzira na to gdje u svijetu nas je zateklo izbijanje pandemije ovog virusa, uvedena su ograničenja slobode koja nismo mogli ni zamisliti samo nekoliko mjeseci ranije.

Svako je osjetio uticaj poduzetih mjera protiv pandemije. Ipak, neke grupe su pogođene tim ograničenjima više od drugih. U Bosni i Hercegovini (BiH) je brzo postalo jasno da su restriktivne mjere i njihove posljedice - kao što je policijski

sat, obustava javnog prijevoza, nezaposlenost, obaveze brige za druge – nesrazmjerno uticale na različite grupe žena i dodatno povećale rodni jaz. Životi najizloženijih radnika i ugroženih osoba promijenili su se preko noći, a uticaji “lockdowna” na neplaćenu brigu o drugima, kućanske poslove i rodno zasnovano nasilje postali su vidljivi.

Određeno vanredno zakonodavstvo u BiH izazvalo je ozbiljne bojazni u pogledu ljudskih prava – bojazni koje su stavile na test demokratije širom svijeta. U vanrednoj situaciji poput ove, opravdano se može očekivati privremeno ograničavanje određenih sloboda radi stavljanja oboljenja pod kontrolu. Ipak, neke mjere su išle dalje od toga.

To su razlozi koji su nagnali Misiju OSCE-a u BiH da napiše ovaj izvještaj. Analizirajući poštivanje ljudskih prava u vanrednom zakonodavstvu i ističući lična iskustva žena tokom ove pandemije, nadam se da će nadležni organi obratiti pažnju na ono što je napisano na ovim stranicama ako se opet ukaže potreba za uvođenjem ograničenja.

Cilj ovog izvještaja nije da ponudi statističku analizu ili usporedbu uticaja mjera na različite segmente stanovništva. Misija se nada da će pisanjem ovog izvještaja dati glas ženama koje i prečesto niko ne čuje. Također se nadamo da ćemo podići svijest o izazovima s kojima se svakodnevno suočavaju ugrožene grupe i otkriti više informacija o neplaniranim posljedicama vanrednih mjera.

Ova složena situacija poziva stručnjake, praktičare i akademsku zajednicu da nastave saradivati, bilježiti, analizirati i učiti iz iskustva kroz koje prolazi BiH. Nadam se da objavljivanjem ovog izvještaja Misija OSCE-a u BiH doprinosi povećanju svijesti o važnosti roda, raznolikosti i ljudskih prava u zvaničnom odgovoru na pandemiju.

Ambasadorica Kathleen Kavalec
Šefica Misije OSCE-a u BiH

SAŽETAK

Kada je pandemija COVID-19 pogodila Bosnu i Hercegovinu (BiH), vlasti su se suočile sa suprotstavljenim obavezama zaštite javnog zdravlja, s jedne strane i poštovanja individualnih ljudskih prava, s druge. Da bi se usporilo širenje virusa, uvedene su mjere i ograničenja kojima su u nekim slučajevima prekršena ljudska prava. Reagirajući na bojazni u tom pogledu, Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini (Misija) odlučila je da analizira odgovor Bosne i Hercegovine na krizu, posmatrajući ga kroz prizmu rodne ravnopravnosti i različitosti.

U ovom izvještaju razmatra se da li su rodna ravnopravnost i ljudska prava u dovoljnoj mjeri uzeti u obzir u osmišljavanju odgovora na krizu, te se analiziraju negativne posljedice određenih mjera po ugrožene zajednice. Također se govori o uticaju odgovora na krizu na ljudska prava i osnovne slobode, ekonomsku aktivnost građana i pravo na socijalnu zaštitu.

Tokom istraživanja, Misija je analizirala već dostupne podatke i sadržaje o poštovanju ljudskih prava, uticajima mjera i informiranju o njima, uz kvalitativnu procjenu uticaja mjera na odabrane grupe žena.

Istraživački
projekat,
metodologija i
vremenski okvir

Poglavlje 1:

U državama širom svijeta pandemija COVID-19 je poremetila ravnotežu između pozitivnih obaveza vlada da zaštite javno zdravlje i obaveza poštovanja drugih individualnih ljudskih prava. Bosna i Hercegovina nije izuzetak.¹

BiH je poduzela hitne mjere za kontrolu širenja koronavirusa. Međutim, kao što je istaknuto u ovom izvještaju, u nekim slučajevima su zakonima, uredbama i mjerama donesenim kao odgovor na pandemiju prekršena ljudska prava ili nisu uzete u obzir potrebe žena, manjina i ugroženih osoba. Razlog bi mogao biti što donosioci odluka nisu imali dovoljno razumijevanja za odgovor na pandemiju koji se zasniva na poštivanju ljudskih prava, kao i uticaj takvih mjera na manjine, žene i ugrožene osobe, ali i hitnost samih mjera i njihove provedbe, jer su u mnogim slučajevima donesene praktično preko noći. Mjere su direktno uticale na pitanja koja su od suštinskog značaja za ljudska prava, poput slobode kretanja i okupljanja, ekonomske aktivnosti građana ili prava na socijalnu zaštitu. Mnogim mjerama je produbljen rodni jaz, jer su ograničenja nesrazmjerno uticala na žene.

Ovaj izvještaj ne predstavlja procjenu općeg odgovora vlasti Bosne i Hercegovine na krizu. Također, Misija ne tvrdi da su eventualne negativne posljedice poduzetih mjera bile planirane. Prema međunarodnom pravu, ograničenja prava i sloboda su moguća u vanrednim situacijama.² Međutim, nadležni organi vlasti se moraju pobrinuti da mjere budu srazmjerne, uzeti u obzir potrebe ugroženih grupa i nadoknaditi svaki nesrazmjerni uticaj.

Svrha ovog izvještaja je razmotriti da li je u izradi i provedbi politika primijenjen pristup koji uzima u obzir rodnu ravnopravnost i ljudska prava da bi se osigurao nediskriminirajući i izbjegao štetan uticaj na određene grupe stanovništva. Osim toga, kada je primjenjivo, ovaj izvještaj će pružiti uvid u negativne posljedice provedenih mjera tokom vanrednog stanja ili vanredne situacije koje su dovele do nesrazmjernog uticaja na žene, naročito one u najranjivijim situacijama. Ključno je naglasiti da je razmatranjem procesa i politika koje su provedene tokom prvih mjeseci pandemije moguće pružiti značajne naznake za unapređenje odgovora na vanredne situacije u budućnosti.

U Poglavlju 1 izvještaja govori se o metodologiji i cilju istraživanja. U Poglavlju 2 procjenjuje se institucionalni odgovor, njegova primjenjivost na standarde ljudskih prava i efektivnost u pogledu obuhvaćenosti svih građana. U Poglavlju 3 multidisciplinarnom analizom razmatra se nekoliko relevantnih područja u pogledu rodne ravnopravnosti, kao i uticaj odgovora na pandemiju na različite grupe žena. Na kraju, u Poglavlju 4 su sadržani zaključci i preporuke za svaki nivo vlasti kako bi se pružila podrška srednjoročnom, odnosno dugoročnom odgovoru na krizu i izvukla pouka iz ove krize u cilju prikupljanja informacija

¹ OSCE/ODIHR: *OSCE Human Dimension Commitments and State Responses to the COVID-19 Pandemics*, dostupno na: https://www.osce.org/files/f/documents/e/c/457567_0.pdf (posjećeno 23. avgusta 2020)

² U vanrednim situacijama, države moraju izvršavati svoje odgovornosti kako bi se pobrinule da mjere budu neophodne, srazmjerne, ograničenog trajanja i jasno utvrđene zakonom, kao i svoje odgovornosti u pogledu zaštite osnovnih sloboda i ljudskih prava. Pogledati izvještaj OSCE/ODIHR-a.

za izradu politika u sličnim kriznim situacijama i osigurala rodna ravnopravnost i poštivanje ljudskih prava.

Metodologija

Izvještaj je sastavljen od dvije zasebne, ali međusobno povezane komponente:

- Analiza već dostupnih podataka i sadržaja o poštivanju ljudskih prava, uticajima mjera i informiranju o njima; i
- Kvalitativna procjena uticaja mjera na odabrane grupe žena, koje su u istraživanju Misije označene kao naročito pogođene odgovorom na pandemiju.

Analiza već dostupnih podataka i sadržaja bila je fokusirana na mjere koje su donesene na entitetskom nivou (Federacija Bosne i Hercegovine (FBiH) i Republika Srpska (RS)) i dva kantona FBiH. Odabrani su Kanton Sarajevo zbog postojanja Gender akcionog plana i Zeničko-dobojski kanton zbog velikog broja zaraženih u vrijeme pisanja izvještaja.

U istraživanju se analiziraju mjere koje se konkretno bave problemom pandemije COVID-19 i njenim posljedicama, koje su objavljene u službenim glasicima, i druge javno dostupne informacije iz izvora institucija vlasti. (službene internet-stranice), od proglašenja vanrednog stanja/stanja nesreće u BiH (17. mart 2020) do završetka perioda prikupljanja podataka 14. maja 2020. godine. Da bi procijenile ove mjere, istraživačice Misije su primijenile pravni okvir koji je detaljno opisan u “Kompilaciji mišljenja i izvještaja Venecijanske komisije o vanrednim situacijama”.³ Ovaj izvještaj je značajan jer daje reference za procjenu kvaliteta propisa o vanrednim situacijama.

Normativni okvir koji je korišten za poređenje prikupljenih podataka prvenstveno je usmjeren na međunarodne standarde sadržane u Konvenciji o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) (i Izvještaj o stanju u BiH u 2017.), Istanbulske konvenciji o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (i Strategiji BiH za njenu provedbu), Odluci Ministarskog vijeća OSCE-a (MV) 4/18 o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i MV 10/11 o promoviranju jednakih mogućnosti za žene u ekonomskoj sferi, kao i na lokalne standarde sadržane u Zakonu o ravnopravnosti spolova i konkretnim gender akcionim planovima na državnom, entitetskom i kantonalnom nivou.

Kvalitativna procjena društveno-ekonomskog uticaja donesenih mjera na odabrane grupe izvršena je putem intervjua i fokus grupe sastavljene od

³ European Commission for Democracy through Law (Venice Commission): *Compilation of Venice Commission Opinions and Reports on States of Emergency*, dostupno na: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2020\)003-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2020)003-e) (posjećeno 24. juna 2020)

predstavnik/ca OCD-a i članica ciljnih grupa. Polustrukturirani intervjui su obavljani s tri grupe žena koje su u stanju ugroženosti: obavljeno je 10 intervjua sa Romkinjama,⁴ 10 sa ženama u dobi od 65 godina ili starijim⁵, te 14 sa ženama s invaliditetom.⁶ Misija je organizovala i dvije fokus grupe s poduzetnicama, te polustrukturirane intervjue s četiri pružatelja usluga ženama u stanju ugroženosti (udruženje socijalnih radnika, sigurne kuće).

Poštujući mjere koje su donijele vlasti BiH, kao i smjernice i propise OSCE-a, istraživačice nisu mogle održavati sastanke uživo. Sastanci *onlajn*, umjesto uživo, ograničili su interakciju između voditeljica intervjua / moderatorica i intervjuiranih osoba / učesnica fokusnih grupa, ali su ipak omogućili Misiji da iz prve ruke dobije informacije o problemima koji su se javljali.

Učesnice su identificirane metodom “snježne grude” (poznate i kao „uzorkovanje lančanim upućivanjem“): u početku je istraživački tim pronalazio ispitanice među svojim sagovornicama. Prva grupa subjekata pomogla je u pronalaženju dodatnih subjekata iz njihovih mreža. Tehnika uzorkovanja je korisna za identificiranje dovoljnog broja članica ciljne grupe (ili više njih) za kratko vrijeme. Tehnika je bila odgovarajuća s obzirom na nametnuta ograničenja tokom pandemije i osigurala je da se uzorkom obuhvate žene iz različitih miljea i različitih karakteristika (geografsko porijeklo, žene koje žive u ruralnim i urbanim područjima, dob, seksualna orijentacija i rodni identitet). Međutim, mora se naglasiti da se takvim uzorkovanjem **ne** pruža reprezentativan uzorak. Iz tog razloga se rezultati analize ne mogu generalizirati na cjelokupnu populaciju. Ovo ograničenje se pažljivo uzima u obzir u diskusiji o rezultatima istraživanja (naročito u Poglavlju 4) i u zaključcima i preporukama.

Nakon zaključka slijedi skup preporuka kojima se povezuju dva elementa ovog dokumenta, i pružaju alternativne mjere koje su rodno pozitivne i poštuju ljudska prava.

⁴ Kumulativna i sistematska diskriminacija Roma predstavlja temeljni uzrok društvene isključenosti, visoke stope nezaposlenosti, niske stope upisa u škole i neadekvatnih uslova života. Romkinje se suočavaju s još većim preprekama u svojim zajednicama i društvu.

⁵ Niže penzije u poređenju s muškarcima i zabrana kretanja osobama starijim od 65 godina u FBiH i RS-u dovela je starije žene u veoma ranjiv položaj.

⁶ Žene s invaliditetom imaju otežan pristup tržištu rada, nisu dovoljno zastupljene u javnom i političkom životu i izložene su većem riziku od nasilja. (http://www.myright.ba/uimages/Analysis20of20gender_based20violence20against20persons20with20disabilities20in20BiH.pdf)

Institucionalni
odgovor na
pandemiju COVID-19
i uticaj mjera
na uživanje
ljudskih prava

Poglavlje 2:

Zbog složene strukture države, odgovor vlada u BiH na krizu nije bio jedinstven. Mjere su provođene u različitim dijelovima države u različito vrijeme, uveden je policijski sat u različitim područjima za različite kategorije, u različitim periodima dana, a u nekim kantonima je bilo pokušaja da se ograniči kretanje stanovnika. Direktni odgovor na pandemiju uopće nije bio koordiniran. U ovom poglavlju se analiziraju uvedene mjere iz perspektive ljudskih prava i uticaj pristupa koji je korišten prilikom informiranja građana o uvedenim mjerama. U tom pogledu, tim stručnjaka je analizirao mjere koje su posebno osmišljene da bi ublažile širenje koronavirusa i bavile se pitanjima javnog zdravlja, socijalnih i ekonomskih posljedica, a objavljene su u službenim glasnicima, kao i druge javno dostupne informacije iz službenih izvora organa vlasti (službene internet-stranice), od zvaničnog početka pandemije do završetka prikupljanja podataka. Posebna pažnja će se posvetiti analiziranju donošenja odluka, određivanju ciljnih grupa i načinu na koji su odluke saopštene.

Koordinacija između različitih nivoa vlasti u BiH je bila ograničena. Vlade dvaju entiteta – Republike Srpske i Federacije BiH – i autonomnog Brčko distrikta Bosne i Hercegovine (BD) zadržale su većinu nadležnosti za rješavanje krize. U FBiH, kantoni su donijeli različite mjere. Na entitetskom i kantonalnom nivou formirani su “krizni štabovi”.

Bosna i Hercegovina		
Stanje nesreće	Proglašeno 17. marta 2020. (Službeni glasnik BiH, br. 18/2020)	
FBiH		
Stanje prirodne nesreće	Proglašeno 16. marta 2020. (Službene novine FBiH, br. 21/20)	Ukinuto 29. maja 2020. (Službene novine FBiH, br. 34/20)
Stanje epidemije	Proglašeno 13. jula 2020. (Službene novine FBiH, br. 48/20)	
RS		
Vanredno stanje	Proglašeno 28. marta 2020. (Službeni glasnik RS, br. 31/2020)	Ukinuto 21. maja 2020. (Službeni glasnik RS, br. 48/2020)
BD		
Stanje prirodne nesreće	Proglašeno 11. marta 2020 (Službeni glasnik Brčko Distrikta, broj 12/20)	
Stanje epidemije	Proglašeno 24.07.2020 (Službeni glasnik Brčko distrikta 30/2020)	

Za razliku od entitetskih ustava, Ustav BiH ne sadrži odredbu kojom se dozvoljava proglašenje vanredne situacije na državnom nivou. Međutim, Vijeće ministara BiH (VMBiH) proglasilo je stanje prirodne nesreće na teritoriji BiH 17. marta 2020. godine. Ono je i dalje bilo na snazi u vrijeme pisanja izvještaja (juli 2020).U hitnim slučajevima, pravni okvir BiH omogućava

entitetima da proglase “vanredno stanje”. Ovo omogućava izvršnim organima da donose normativne akte bez podnošenja nadležnoj skupštini na odobrenje. Republika Srpska je proglasila vanredno stanje 28. marta 2020. u skladu s članom 70. Ustava RS. U suštini, nakon tog proglašenja, u Republici Srpskoj su se mogla uskraćivati ili suspendirati ljudska prava. Bitno je napomenuti da je takav status omogućio Vladi RS-a da donosi uredbе sa zakonskom snagom. Važan primjer je bila Uredba sa zakonskom snagom o zabrani izazivanja panike i nereda tokom vanrednog stanja, koju je donijela predsjednica RS-a 6. aprila 2020, a kojom je omogućeno ozbiljno ograničavanje slobode izražavanja. Ova uredba sa zakonskom snagom ukinuta je 16. aprila 2020. nakon blagovremene intervencije Misije i predstavnika OSCE-a za slobodu medija (RFoM), pa uredba nije provedena i nakon njenog ukidanja sve mjere su poništene. Vanredno stanje je ukinuto 21. maja 2020. Vlada FBiH ima ovlasti da uvede slične mjere, u skladu s članom 9. Ustava FBiH. Međutim, Vlada FBiH je proglasila stanje prirodne ili druge nesreće u skladu sa Zakonom o zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća FBiH, a ne vanredno stanje, pa izvršne vlasti nisu bile u mogućnosti da donose uredbе sa zakonskom snagom bez odobrenja Parlamenta FBiH. Stanje prirodne i druge nesreće proglašeno je 17. marta 2020, a trajalo je do 29. maja 2020, kada je Vlada FBiH ukinula stanje prirodne i druge nesreće od 31. maja 2020. godine.

A) Kome su mjere namijenjene? Na koga uvedene mjere utiču?

Na početku krize, organi vlasti su donosili restriktivne mjere koje su se odnosile na cjelokupno stanovništvo, ne uzimajući u obzir mogući različit uticaj mjera na pojedinačne grupe stanovništva. To u konačnici znači da, prilikom uvođenja mjera, nisu uzete u obzir potrebe ranjivih osoba i onih koji su već bili u nepovoljnom položaju, i uvedene mjere su nesrazmjerno pogodile određene grupe stanovništva.

U nekim slučajevima, odgovori nadležnih organa na pandemiju su ograničavali ljudska prava više nego što se moglo opravdati potrebom stavljanja pandemije pod kontrolu. Na primjer, utvrđeno je da potpuna zabrana kretanja osobama starijim od 65 godina, a u FBiH i mlađim od 18, predstavlja kršenje prava na slobodu kretanja i Ustavni sud BiH (USBiH) proglasio ju je neustavnom 22. aprila 2020. godine. Organi vlasti RS-a su donijele uredbu o zabrani izazivanja panike, kojom se kažnjavaju “pojedinci i firme koje šire paniku i lažne vijesti putem medija” i koja je, prije nego što je ukinuta 16. aprila 2020, u velikoj mjeri kritikovana da predstavlja pretjerano ograničavanje slobode izražavanja. Vlade su propustile uvesti mjere koje bi zaštitile ugrožene osobe, naročito žene, kao što su žrtve ili potencijalne žrtve nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja (RZN), žrtve ili potencijalne žrtve trgovine ljudima i žene koje rade u sivoj ekonomiji. Prije uvođenja mjera nisu konsultirani ni oni koji pružaju socijalne usluge nekim od ovih grupa, poput OCD-a koje upravljaju sigurnim kućama, niti institucije koje pružaju socijalnu zaštitu osobama u stanju najveće potrebe.

Osim toga, pri donošenju mjera nije u obzir uzimana intersekcionalnost,⁷ što znači da nije razmatrano kako bi preklapajuće kategorije identiteta, mogle dovesti do negativnih posljedica takvih mjera. To je značilo da donosioci odluka često nisu vidjeli kako su različite kategorije žena pogođene donesenim mjerama, produbljujući već postojeće jazove u društvu i ne podupirući društvenu koheziju. Da je pažnja posvećena takvim intersekcionalnim identitetima – ljudima koji su često ranjiviji od većine u društvu – mogle su se ublažiti negativne nuspojave vanrednih mjera.

Konačno, u mjerama nije korišten rodno osjetljiv jezik, čime je otežano izbjegavanje rodnih predrasuda i rodnog sljepila za njihove moguće posljedice.

B) Ko donosi odluke? Koji je sastav kriznih štabova?

Da bi odgovor bio prilagođen potrebama žena i usklađen sa njihovim iskustvima, ključno je da žene smisleno učestvuju u izradi i provedbi programa pripravnosti i odgovora, planova i politika.⁸

Izostanak odgovarajuće rodne jednakosti u tijelima zaduženim za pružanje odgovora na vanredne situacije jedan je od faktora koji je doprinio nedostatku odgovarajućeg rodno balansiranog pristupa. Usprkos preporukama Agencije za ravnopravnost spolova BiH za uključivanje perspektive rodne ravnopravnosti u borbu protiv pandemije COVID-19, i usprkos obaveznoj kvoti propisanoj Zakonom o ravnopravnosti spolova BiH, žene su u ovim tijelima i dalje nedovoljno zastupljene. Na primjer, od devet članova Štaba civilne zaštite FBiH bile su samo dvije žene. Od 18 članova Republičkog štaba za vanredne situacije RS, samo pet su bile žene.⁹ Rodne uloge i stereotipi bili su prisutni u upravljanju ovom krizom. Kao vodeća akademkinja u ovoj oblasti, profesorica Sanela Bašić s Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, primjećuje:

“Budući da se ‘civilna zaštita’ percipira kao muška oblast, moguće je pretpostaviti da je postotak žena u ovim tijelima odlučivanja zanemariv, te da se ovaj obrazac perpetuira i na nivou kantonalnih i/ili lokalnih kriznih štabova.”¹⁰

⁷ Za potrebe ovog izvještaja, intersekcionalnost shvatamo kao “prizmu kroz koju se vidi kako različiti vidovi neravnopravnosti često funkcioniraju zajedno i međusobno se pojačavaju” <https://www.unwomen.org/en/news/stories/2020/6/explainer-intersectional-feminism-what-it-means-and-why-it-matters> (posjećeno 22. jula 2020)

⁸ GAPS UK (2020), *Call to Action: Now and the Future COVID-19 and Gender Equality, Global Peace and Security*, London

⁹ <https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Documents/Закључак%20о%20формирању%20сop.pdf>

¹⁰ Bašić, Sanela (2020): *Pandemija Covid Rodna Perspektiva*, Friedrich Ebert Stiftung, Sarajevo <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/16154.pdf> (posjećeno 16. juna 2020)

Nedovoljna zastupljenost žena u takvim tijelima još više iznenađuje s obzirom na njihovu vodeću ulogu u odgovoru na krizu. U BiH, žene čine tri četvrtine zaposlenih u centrima za socijalni rad i drugim ustanovama socijalne zaštite, a ipak su bile nedovoljno zastupljene u ključnim procesima odlučivanja.¹¹

Uz izostanak jednoobraznog pristupa, entiteti i kantoni često nisu uspijevali pojasniti koje mjere su bile na snazi u datom trenutku, stvarajući zabunu i ugrožavajući sigurnost građana. To je bilo naročito problematično za ugrožene grupe koje su imale ograničen pristup pouzdanim informacijama ili im je nedostajao nivo obrazovanja potreban da razumiju često složenu mješavinu zakona, uredbi i preporuka.

C) Ko obavještava javnost o mjerama i na koji način? Dolaze li informacije do svih građana u BiH?

Misija je pratila promjenjive kapacitete kriznih štabova u tehničkom, organizacionom i u pogledu vidljivosti. Kako su različiti nivoi donosili brojne i različite mjere, a informacije bile raštrkane u službenim glasilima, medijima i na službenim internet-stranicama, mnogi građani i građanke su teško razumijevali svoje obaveze.

Nisu svi građani i građanke jednako kompjuterski pismeni, niti imaju redovan pristup internetu. Problemi u obavještavanju o mjerama bili su posebno očigledni među najugroženijima u društvu koji su imali manje šanse da direktno dobiju informacije o vladinim mjerama i uglavnom su zavisili od medija ili drugih građana. To je bio problem čak i za one koji su se bavili svakodnevnim odgovorom na pandemiju; ponekad su navodili da su nesigurni koji je službeni odgovor jer su dobivali informacije iz medija, a ne službenim kanalima, što je pojačalo nedostatke u komunikaciji organa vlasti. U tom je smislu Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH (Institucija ombudsmena) 13. aprila 2020. izdala preporuku da krizni štabovi na svim nivoima poduzmu neophodne mjere kako bi osigurali da se odluke objavljuju u svim javnim medijima i internet-stranicama institucija.¹² Takav pristup je od najvećeg značaja za sprečavanje pravne nesigurnosti i pružanje adekvatnih informacija.

¹¹ CEDAW Šesti periodični izvještaj Bosne i Hercegovine (2018) https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/BIH/CEDAW_C_BIH_6_7313_E.pdf

¹² Preporuka u vezi s objavljivanjem odluka tokom vanrednog stanja/stanja nesreće https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/ombudsmen_doc2020041517591759bos.pdf

D) Kako su ove mjere uticale na uživanje ljudskih prava?

Pandemija pripada kategoriji izuzetaka u vanrednim situacijama, pa je stoga zakonitost aktivnosti i mjera regulirana relevantnim entitetskim i kantonalnim zakonima. Čak i ako se određena ljudska prava privremeno uskraćuju tokom vanredne situacije, a podjela ovlasti mijenja, zaštitne mjere nikad ne smiju dovesti do obustave određenih prava.

Naročito je važno da se poštuju principi srazmjernosti i ustavnosti. Da bi se procijenila srazmjernost, mora se utvrditi da li je cilj mjere legitiman, da li uključuje opću politiku ili dozvoljava drugačije postupanje u različitim slučajevima, da li je dostupna efektivna, manje drakonska opcija, te da li se dovoljno pažnje posvećuje pravima onih koje mjera najviše pogađa. Jasno je da određene mjere, uključujući opće zabrane kretanja starijima od 65 i mlađima od 18 godina (u RS-u/FBiH, odnosno FBiH), predstavljaju opće politike koje nužno ne opravdavaju takve oštre mjere, odnosno "lomljenje oraha maljem". Kao što je spomenuto, mnoge mjere su imale nesrazmjerne posljedice po ugrožene grupe. Pitanja navedena u nastavku mogla bi biti rezultat činjenice da vlasti nedovoljno razumiju odgovore zasnovane na ljudskim pravima i/ili loše provedbe.

Što se tiče isteka mjera, glavna referenca je činjenica da će one prestati da važe kada se svaka od njih ukine naknadnom odlukom kojom se proglašava završetak takve mjere. U skladu s relevantnim entitetskim zakonima,¹³ mjere donesene u okviru vanrednog stanja ne mogu trajati duže od samog vanrednog stanja, te stoga trebaju biti vanredne i privremene. U vrijeme pisanja izvještaja (juli 2020), stanje prirodne i druge nesreće nije bilo ukinuto na nivou BiH, iako je većina mjera progresivno ukidana, opet na nedosljedan način.

Sloboda kretanja

Odgovor na pandemiju u BiH obilježen je općim zabranama kretanja određenim starosnim grupama. Oba entiteta u BiH uvela su zabrane kretanja starijima od 65 godina: u FBiH se to odnosilo i na djecu (mlađu od 18 godina). Uveden je policijski sat u FBiH, RS-u i BD-u. Takve zabrane kretanja su teško pale prvenstveno ugroženim grupama. Kod žrtava rodno zasnovanog nasilja koje su bile zarobljene u svojim domovima, potencijalno s nasilnikom, i osoba starijih od 65 godina koje su zapravo bile u kućnom pritvoru, to je često stvaralo

13 Zakon o zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća ("Službene novine Federacije BiH", br. 39/03, 22/06 i 43/10): <http://www.zjztk.ba/file/zakon-o-zastiti-i-spasavanju-fbih/39>

Zakon o zaštiti i spašavanju u vanrednim situacija Republike Srpske ("Službeni glasnik RS", broj: 121/12):

<http://www.msb.gov.ba/PDF/ZAKON.ZIS.RS.pdf>

Zakon o zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća u BDBiH <https://skupstinabd.ba/3-zakon/ba/Zakon%20o%20zas-titi%20i%20spasavanju%20ljudi%20i%20materijalnih%20dobara%20od%20prirodnih%20i%20drugih%20nesreca/001%2029-16%20Zakon%20o%20zastiti%20i%20spasavanju%20ljudi%20i%20mat%20dobara%20od%20prirodnih%20i%20drugih%20nesreca.pdf>

anksioznost, usamljenost, i mnoge je žene izložilo neopravdanom riziku od nasilja.

USBiH je 22. aprila 2020. zaključio da opće zabrane kretanja osobama mlađim od 18 i starijim od 65 godina u FBiH predstavljaju kršenje prava na slobodu kretanja prema članu II (3)(m) Ustava Bosne i Hercegovine i članu 2 Protokola br. 4 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.¹⁴ U odluci je također naglašeno da nije razmatrana mogućnost uvođenja blažih mjera. Sud je istaknuo i to da zabrana nije bila vremenski ograničena i da nije obavezivala nadležne organe da putem redovnog preispitivanja osiguraju da ostane na snazi samo onoliko koliko je nužno, u skladu s Evropskom konvencijom.¹⁵ To bi moglo imati implikacije i po ustavnost i poštovanje ljudskih prava kod drugih sličnih zabrana kretanja.

Sloboda izražavanja

Mjere u Republici Srpskoj uključivale su uredbu od 16. marta 2020.¹⁶ kojom su propisane novčane kazne u iznosu od 100 do 9.000 KM za osobe i firme koje šire paniku i “lažne vijesti” putem medija ili društvenih mreža. Slične mjere su donesene u Brčko Distriktu i sarajevskoj općini Stari Grad. Opozicija i novinarska udruženja u RS-u i Transparency International smatrali su to neopravdanim ograničavanjem slobode izražavanja i mišljenja.¹⁷ Udruženje BH novinari također je upozorilo da je Vlada FBiH putem Ministarstva unutrašnjih poslova i jedinica za kompjuterski (cyber) kriminal počela pratiti društvene mreže i da je pokrenuto pet krivičnih postupaka zbog širenja lažnih informacija i panike.¹⁸ Nakon upozorenja, uključujući bojazni koje je iznio OSCE RFoM u martu 2020,¹⁹ Vlada RS-a je ukinula uredbu i proglasila nevažećim sve novčane kazne koje su izrečene dok je uredba bila na snazi.

U FBiH i Kantonu Sarajevo, svakodnevne konferencije za novinare cenzurirane su tako što su novinarke i novinari morali poslati pitanja koja imaju prije

14 Živanović, Miroslav, *Democracy and the state of emergency in Bosnia and Herzegovina*. Dostupno na: <https://europeanwesternbalkans.com/2020/04/29/democracy-and-the-state-of-emergency-in-bosnia-and-herzegovina/>

15 Predmet: AP 1217/20 Lejla Dragnić i A.B. protiv Naredbe Federalnog štaba Civilne zaštite broj 12-40-6-148-34/20 (dostupno na: http://www.ustavnisud.ba/dokumenti/_bs/AP-1217-20-1234093.pdf)

16 Uredba sa zakonskom snagom o zabrani izazivanja panike i nereda tokom vanrednog stanja (“Službeni glasnik Republike Srpske”, broj: 32/20)

17 BH novinari: *Zaustavite cenzuru informacija o Covidu-19 i institucionalnu represiju nad slobodom izražavanja*, dostupno na: <https://bhnovinari.ba/bs/2020/04/07/bh-novinari-zaustavite-cenzuru-informacija-o-covidu-19-i-institucionalnu-represiju-nad-slobodom-izrazavanja/>.

18 Danijel Kovačević: *Bosnia Trying to Censor Information About Pandemic, Journalists Say*, dostupno na: <https://balkaninsight.com/2020/04/08/bosnia-trying-to-censor-information-about-pandemic-journalists-say/>

19 Predstavnik OSCE-a za slobodu medija Désir i šefica Misije OSCE-a u Bosni i Hercegovini Kavalec zabrinuti zbog “lažnih vijesti” o mjerama protiv koronavirusa, dostupno na: <https://www.osce.org/representative-on-freedom-of-media/449041>.

konferencije, što je dovelo do filtriranja pitanja.²⁰ Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH dala je preporuku kriznom štabu (F BiH, Kanton Sarajevo i Hercegovačko-neretvanski kanton) da razmotri praksu u pogledu prisustvovanja novinara i medijskih radnika konferencijama za štampu kako bi se osiguralo njihovo veće učešće, te da razmotri mogućnost korištenja informacijske tehnologije.²¹

Zaštita ličnih podataka

U prvobitnim odgovorima na pandemiju, zabilježeno je nekoliko ozbiljnih kršenja prava na privatnost. Neki organi su objavili lične podatke svih osoba kojima je određena obavezna samoizolacija.²² Stoga je Odlukom Agencije za zaštitu ličnih podataka u BiH od 24. marta 2020. nadležnim organima zabranjeno da objavljuju podatke o osobama koje su pozitivne na COVID-19 i koje su u (obaveznoj) izolaciji. Agencija je opravdala ovu Odluku izjavom da bi objavljivanje podataka o osobama koje poštuju zakon moglo dovesti do njihove neopravdane stigmatizacije i čak ih izložiti riziku od nasilja.

20 BH novinari: *Javni poziv kriznim štabovima Federacije BiH i Kantona Sarajevo*, dostupno na: <https://bhnovinari.ba/en/2020/03/31/bh-journalists-public-invitation-to-crisis-staffs-of-the-federation-of-bih-and-sarajevo-canton/>.

21 Predmet: P-68/20 – Preispitivanje prakse Kriznih štabova u vezi s prisustvom novinara i medijskih radnika konferencijama za medije (dostupno na: https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2020050614592038bos.pdf).

22 Štab civilne zaštite Kantona 10 objavio je lične podatke o osobama kojima je izdato rješenje o izolaciji i samoizolaciji (238 osoba). Osim toga, Uprava za inspekcijske poslove Kantona 10 objavila je "Listu osoba u izolaciji 21. marta 2020." s ličnim podacima svih osoba kojima je određena izolacija i samoizolacija, uključujući ime, prezime, godinu rođenja, prebivalište, državu iz koje je osoba došla, datum početka izolacije, broj telefona. Slične prakse su zabilježene i u Trebinju, Konjicu i Čelincu.

Analiza mjera iz
perspektive rodne
pripadnosti i
raznolikosti:
kakav je uticaj
na određene
grupe žena?

Poglavlje 3:

Kvalitativni podaci nude jedinstvenu perspektivu o ishodima politika i ističu područja koja vrijedi dodatno istraživati. Ovo poglavlje sadrži detaljnu analizu rezultata 48 intervjua sa ženama i organizacijama iz svih dijelova BiH u triangulaciji s rezultatima istraživanja već dostupnih podataka, kako bi se odredili konkretni uticaji koje su mjere imale na različite grupe.

Prvobitni utisci o problemima s kojima se suočavaju Romkinje, žene s invaliditetom, starije žene, poduzetnice i one koje žive u ruralnim područjima opisani su u četiri potpoglavlja: nasilje nad ženama i djevojkama, pristup socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti, ekonomske poteškoće i neplaćena briga o drugima i pristup informacijama.

3.1. Nasilje nad ženama i djevojkama

U Bosni i Hercegovini je nasilje nad ženama i djevojkama zabranjeno brojnim domaćim i međunarodnim pravnim dokumentima. Zakonom o ravnopravnosti spolova BiH zabranjeno je rodno zasnovano nasilje i propisana obaveza organa vlasti da poduzmu mjere kako bi eliminirali tu vrstu nasilja.²³ Zakoni o zaštiti od nasilja u porodici FBiH,²⁴ RS²⁵ i BD²⁶ reguliraju mjere zaštite u vanrednim situacijama, kao i druge vidove zaštite, npr. brigu za žrtve koje su preživjele nasilje u porodici u sigurnim kućama. Krivični zakoni FBiH,²⁷ RS²⁸ i BD²⁹ propisuju zaštitu od nasilja u porodici i drugih oblika nasilja, kao što je seksualno nasilje ili trgovina ljudima.³⁰ Uz to, Gender akcioni plan (GAP BiH) za period 2018–2022.³¹ također se fokusira na prevenciju i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja.

Kao što je spomenuto, mjere koje su uvedene da bi se kontroliralo širenje pandemije u BiH uključivale su društvenu izolaciju,³² policijski sat, zabrane kretanja osobama mlađim od 18 (u FBiH) i starijim od 65 godina³³ (u FBiH i RS-

23 Zakon o ravnopravnosti spolova BiH, Službeni glasnik, 16/03 i 102/09, član 6.

24 Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH, Službene novine FBiH, 20/2013

25 Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS, Službeni glasnik RS, 102/2012, 108/2013, 82/2015 i 84/2019

26 Zakon o zaštiti od nasilja u porodici BD, Službeni glasnik BD, 7/2018

27 Krivični zakon FBiH, član 222, Službene novine, 3/2003, 32/2003 – ispr., 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015 i 35/2018

28 Krivični zakonik RS, član 190, Službeni glasnik, 104/201864/2017 i 104/2018

29 Krivični zakon BD, član 218, Službeni glasnik BD, 19/2020

30 Narandžasti izvještaj za 2019, Sarajevski otvoreni centar, 2019, dostupno na: https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2019/12/Orange-report-2016-2019_ENG_web.pdf, str. 84. (posjećeno 13. juna 2020)

31 Gender akcioni plan BiH, dostupno na: https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2019/02/GAP-BIH-2018-2022_ENG.pdf, str. 10. (posjećeno 2. juna 2020)

32 Štab Brčko distrikta, Naredba o produženju roka izolacije sa 14 na 28 dana, dostupno na: <http://www.vlada.bdcentral.net/content/DownloadAttachment/?id=8533247c-1a32-48fb-ab23-b90df14f5b56&langTag=bs> (posjećeno 19. juna 2020)

33 Federalni štab civilne zaštite, Naredba broj: 12-40-6-148-34/20, dostupno na: <http://www.fucz.gov.ba/wp-content/uploads/2020/04/12-40-6-148-34-20.pdf> (posjećeno 19. juna 2020)

u), obustavu javnog prijevoza i skraćeno radno vrijeme³⁴ centara za socijalni rad (CSR).

Prema rezultatima Istraživanja OSCE-a o dobrobiti i sigurnosti žena u BiH iz 2019. godine, 48% žena starijih od 15 godina doživjelo je neki oblik rodno zasnovanog nasilja, a u većini slučajeva počinitelj je bio intimni partner ili član porodice.³⁵ Mjere koje su promovirane jednostavnim sloganima poput “Ostanite kod kuće, ostanite sigurni”, iako su važile za stanovništvo u cjelini, nisu uzimale u obzir da dom nije sigurno mjesto za svakoga, a posebno ne za osobe izložene nasilju u porodici, koje su morale ostajati u izolaciji s nasilnikom, što ih je izlagalo nerazumnoj riziku.

Novi podaci pokazuju da je od početka pandemije COVID-19 došlo do porasta stope rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici širom svijeta jer sigurnosne, zdravstvene i finansijske brige stvaraju tenziju koja je dodatno naglašena skućenim uslovima života zbog tzv. zatvaranja (*lockdown*).³⁶ Udruženje socijalnih radnika (USR) u intervjuu je navelo da je došlo do porasta broja slučajeva rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici³⁷ i da je rodno zasnovano nasilje imalo drugačije karakteristike tokom pandemije,³⁸ te da su njihovi ograničeni kapaciteti bili dodatno opterećeni zbog skraćenog radnog vremena i drugih mjera za sprečavanje širenja koronavirusa, uz rastući broj predmeta. Dvije predstavnice sigurnih kuća (jedna iz FBiH, jedna iz RS-a) potvrdile su da ih niko nije konsultovao prije uvođenja mjera i da je u nekim slučajevima društvena izolacija dovela do ponovne traumatizacije osoba koje su preživjele nasilje u porodici.³⁹ Ove okolnosti su povećale rizik od rodno zasnovanog nasilja za žene izložene višestrukoj marginalizaciji, kao što su žene s invaliditetom, Romkinje, žene starije od 65 godina, LGBTI i žene koje žive u ruralnim područjima. Žene s invaliditetom su bile izloženije rodno zasnovanom nasilju zato što su bile zaključane s nasilnikom od kojeg su na neki način zavisile.⁴⁰

Nasilje je prijavljivano i među korisnicima socijalne zaštite. Bilo je slučajeva izbacivanja osoba iz ustanova socijalne zaštite⁴¹ zato što su prekršile pravila.

34 Federalni štab civilne zaštite, Naredba broj: 2-40-6-148-25/20, dostupno na: <http://www.fucz.gov.ba/wp-content/uploads/2020/04/12-40-6-148-25-20.pdf> (posjećeno 19. juna 2020)

35 Istraživanje OSCE-a o dobrobiti i sigurnosti žena: Bosna i Hercegovina, 2019, <https://www.osce.org/secretariat/423470> (posjećeno 2. juna 2020)

36 *COVID-19 and Ending Violence Against Women and Girls*, UNWOMEN, 2019, dostupno na: <https://www2.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2020/issue-brief-covid-19-and-ending-violence-against-women-and-girls-en.pdf?la=en&vs=5006>, str. 3. (posjećeno 11. juna 2020)

37 Intervjui: USR1

38 Intervjui: USR1, USR2

39 Intervjui: OCD1, OCD2

40 Intervjui: LGO01, LG04

41 U ovom izvještaju, pojam “ustanove socijalne zaštite” odnosi se na institucionalizirane aranžmane za socijalno pružanje resursa osobama i porodicama za rješavanje specifičnih rizika i potreba.

“Ne radi se o specifičnim nasilnim slučajevima na osnovu roda. Nasilni slučajevi su se dešavali među muškarcima.”⁴²

Vrijedi napomenuti da, iako su žene primarne žrtve rodno zasnovanog nasilja, ono se može desiti i muškarcima, posebno onima koji se ne uklapaju u heteronormativnost (tj. tradicionalne rodne uloge) u društvu.⁴³ Važno je da udruženja socijalnih radnika i radnica prepoznaju da se rodno zasnovano nasilje može desiti ne samo ženama nego i muškarcima.

Tokom vanrednog stanja, sigurne kuće su nastavile pružati podršku. U BiH ima osam sigurnih kuća: u Banjoj Luci, Bijeljini, Bihaću, Modriči, Mostaru, Sarajevu, Tuzli i Zenici. **Tokom restriktivnih mjera, neke nisu imale odgovarajući prostor za izolaciju, što znači da nisu mogle primati nove štice.**⁴⁴ Sigurna kuća u Banjoj Luci je bila takav slučaj. Također, Misija je primijetila da se tokom ovog perioda žene i djeca koje su ulazili u sigurnu kuću nisu morali testirati na COVID-19, što je stvaralo stalni strah da sigurna kuća ne postane izvor zaraze.⁴⁵ Centri za socijalni rad su radili sa smanjenim kapacitetima i preusmjeravali aktivnosti na humanitarnu pomoć i podršku.⁴⁶

Predstavnice sigurnih kuća su navele kako nisu dobile rodno osjetljive upute za provedbu vanrednih mjera. Tokom pandemije su morale provoditi iste upute kao i sve druge socijalne ustanove.⁴⁷ Sigurne kuće u RS-u su poslale zahtjev Ministarstvu porodice, omladine i sporta, tražeći službene smjernice i protokole, ali nikad nisu dobile odgovor. Sigurna kuća u Zenici je imala teškoća u pružanju podrške osobama koje su preživjele rodno zasnovano nasilje zbog obaveze popunjavanja standardnog higijensko-sanitarnog upitnika koji je izdat svim ustanovama socijalne zaštite prije prijema, u kojem su žrtve prije ulaska u sigurnu kuću morale otkriti informacije o svom slučaju osobama koje nisu povezane sa sigurnom kućom. To je odbijalo žrtve i dodatno opteretilo ionako opterećene sigurne kuće.⁴⁸ Sigurne kuće su učinile što su mogle da bi provele vanredne mjere koje su uključivale dezinfekciju, nošenje rukavica i maski i održavanje fizičke udaljenosti, ali su za te potrebe koristile svoja ograničena

42 Intervju: USR2

43 *Gender Matters, Manual on Gender Based Violence Affecting Young People*, COE, 2007, dostupno na: http://www.eycb.coe.int/gendermatters/chapter_2/1.html (posjećeno 17. juna 2020)

44 Uticaj pandemije COVID-19 na rad sigurnih kuća u BiH, UN WOMEN, 2019, dostupno na: <https://www2.unwomen.org/-/media/fieldoffice%20eca/attachments/publications/2020/06/infografika%20-%20sigurne%20kue%20u%20bih%20i%20covid-19-min.pdf?la=en&vs=1237> (posjećeno 11. juna 2020)

45 Intervju: OCD2

46 Intervju: OCD1, OCD2

47 Intervju: OCD1

48 Intervju: OCD1, OCD2

U uputi je Štab civilne zaštite naveo da prijem u ustanove socijalne zaštite, uključujući sigurne kuće, nije moguć bez prethodnog popunjavanja higijensko-sanitarnog upitnika. Upitnik nije bio rodno osjetljiv, a u početku je njegovo popunjavanje trebalo osiguravati osoblje izvana. Ova procedura je stvarala teškoće i odlaganja u pružanju pomoći i podrške žrtvama rodno zasnovanog nasilja. Sigurna kuća je kontaktirala Agenciju za ravnopravnost spolova, tražeći da se naprave izmjene i predlažući da radnice sigurne kuće budu u mogućnosti da popunjavaju upitnik u *ime novih štice*.

financijska sredstva. Vlade nisu pružile podršku ili donacije, pa čak ni tehničku opremu za onlajn nastavu, koja je osigurana drugim ustanovama socijalne zaštite.⁴⁹ Tokom ovog perioda, sigurne kuće su također imale teškoća s obaveznim osiguravanjem prostora za izolaciju novih štíćenica, za šta im nije ponuđena zvanična podrška. Osim toga, sigurne kuće su navele da je neadekvatna saradnja i komunikacija među svim institucijama u lancu podrške negativno uticala na pomoć koja se pružala žrtvama rodno zasnovanog nasilja.

Predstavnica sigurne kuće iz Banje Luke navela je da se broj poziva na SOS telefon⁵⁰ smanjio tokom prvih nekoliko sedmica vanrednog stanja. Kad su mjere relaksirane, broj poziva se povećao. To pokazuje da su se žrtve koje su preživjele nasilje u porodici plašile prijaviti rodno zasnovano nasilje zbog strogih mjera zatvaranja, jer su bile “pod stalnom kontrolom počinioca”.⁵¹ S druge strane, u Zeničko-dobojskom kantonu se povećao broj žena koje su koristile SOS telefonske linije da prijave rodno zasnovano nasilje, što pokazuje složenost problema s ovom vrstom nasilja. U mnogim slučajevima je policijski odgovor na prijavljene slučajeve u Zeničko-dobojskom kantonu bio neadekvatan, jer ih navodno nisu ozbiljno shvatali. U nekim slučajevima je policija reagovala tek kad ih je pozvala sigurna kuća.⁵² Tokom tog perioda, žene su koristile i platforme kao što su Facebook, Viber, WhatsApp i elektronsku poštu kako bi prijavile rodno zasnovano nasilje i zatražile psihološku podršku.

Udruženje socijalnih radnika je prijavilo povećanu stopu nasilja nad djecom u porodicama i nasilja djece nad starateljima.⁵³ Onlajn nastava je počela bez najave za djecu i njihove porodice. U nekim slučajevima je nova porodična dinamika tokom *lockdowna* stvorila negativnu atmosferu i dovela do nasilnog ponašanja. To se naročito odnosi na porodice koje žive u skućenim uslovima. Neke Romkinje s kojima je Misija razgovarala prijavile su da su bile žrtve rodno zasnovanog nasilja tokom ograničenja kretanja.⁵⁴ Došlo je i do nasilja među djecom, nad djecom, kao i nasilja djece nad majkama.⁵⁵ Romkinje s kojima smo razgovarali često su navodile da žive u teškim uslovima i minimalnom prostoru za život (samo 25 m² za do 10 članova porodice), bez toaleta ili pristupa tekućoj vodi. Stoga ne iznenađuje što su neke od intervjuiranih Romkinja govore o teškoćama zbog stalnog boravka u kući s porodicom, uključujući svađe među djecom, te da su djeca postajala sve agresivnija, kako međusobno tako i prema

49 Intervjui: OCD1, OCD2

50 Fondacija “Ujedinjene žene” Banja Luka ima dugotrajno iskustvo u pružanju psihološke podrške ženama i djeci žrtvama nasilja putem SOS telefona 1264. Broj je non-stop u funkciji, za više informacija posjetite: <http://unitedwomenbl.org/sos-telefon-za-zrtve-nasilja-1264/?la=en> (posjećeno 27. juna 2020)

51 Intervjui: OCD2

52 Intervjui: OCD1

53 Intervjui: USR1

54 Intervjui: MB06 MB08

55 Intervjui: MB08 MB06

roditeljima ili starateljima.⁵⁶ Neke od intervjuiranih žena su navele da osjećaju veći stres i da se češće svađaju s članovima šire porodice,⁵⁷ dok su neke osjećale strah i svađale se sa susjedima i zaposlenicima OCD-a.⁵⁸ Ipak, nisu sve Romkinje s kojima su predstavnice Misije razgovarale imale negativno iskustvo: neke su rekly da im je porodica postala bliža jer su imali više vremena jedni za druge, što je dovelo do pozitivne dinamike.⁵⁹

Neke žene s invaliditetom zavise od drugih osoba u obavljanju svakodnevne rutine. Zbog često teške ekonomske situacije, članovi porodice bi njihova socijalna primanja trošili na hranu i druge potrepštine, i ništa im ne bi ostajalo za njihove specifične potrebe.⁶⁰ Također, većina žena s invaliditetom koje je Misija intervjuirala navele su da su, ili same doživjele rodno zasnovano nasilje, ili da poznaju neke žrtve, što ukazuje na mogućnost da je ova grupa posebno patila tokom *lockdowna*.⁶¹ Neke su navele i to da su od članova porodice doživjele psihičko nasilje i zanemarivanje.⁶² Neke žene s invaliditetom su se uplašile nakon što su ih putem interneta seksualno uznemiravali navodni pomagači koji su nudili pomoć u dostavljanju hrane i lijekova kako bi zadobili njihovo povjerenje, ali se kasnije pokazalo da koriste situaciju tražeći seksualne usluge.⁶³

Žene starije od 65 godina također su doživljavale stres, napade panike i strah od nepoznatog zato što nisu mogle izaći iz svojih domova i stigmatizirane su kao rizična grupa.⁶⁴ Takva stigmatizacija je bez sumnje doprinijela općim ograničenjima kretanja starijih osoba širom BiH, dovodeći u pitanje srazmjernost takvih mjera.

56 Intervjui: MB06

57 Intervjui: MB1

58 Intervjui: MB10

59 Intervjui: MB03 MB07

60 Intervjui: LG03

61 Intervjui: LG02 LG04 LG06 LG07 LG09 LG10 LG11 LG12 LG13 LG14

62 Intervjui: LG10

63 Intervjui: LG02, LG03

64 Intervjui: MZ4 MZ5 MZ09 MZ10

“Korona(virus) je svima pokazala kako obično živimo – izolovane, u lockdownu, same.”⁶⁶

Žene s invaliditetom su dodatno marginalizirane tokom pandemije.

Potrebe osoba koje zavise od pomoći drugih u obavljanju svakodnevnih aktivnosti nisu uzete u obzir kod osmišljavanja vanrednih mjera za ograničavanje širenja virusa. Sistem lične pomoći se urušio, što je dodatno otežalo život ženama s invaliditetom.

Sigurnost je bila ugrožena zbog potreba koje su specifične za određene vrste invaliditeta (uključujući dezinfekciju velikih površina pomagala koja koriste – poput invalidskih kolica koja su blizu lica i osoba ih mora često dodirivati; teškoće u razumijevanju situacije i mjera; korištenje bankomata za slijepe osobe, otežano komuniciranje za žene s oštećenim sluhom zbog nošenja maske, dostavljanje pomoći i lijekova bez fizičkog kontakta, rizik od puštanja neznanaca u životni prostor itd.).

Kod žena s invaliditetom povećan je nivo stresa i straha. Međutim, bojazni nisu bile ograničene samo na zdravlje, nego i na uticaj eventualnih ekonomskih i socijalnih posljedica. Neke su navele da su morale odustati od teško ostvarenog samostalnog života, nevoljko se vrativši porodicama.

U FOKUSU: Žene s invaliditetom

3.2. Pristup socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti

Pravo na socijalno osiguranje ili socijalnu zaštitu središnji je element Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (MPESKP).⁶⁶ Pakt obavezuje države članice da, između ostalog, progresivno osiguraju pružanje dovoljnog nivoa zdravstvene zaštite, odgovarajućeg smještaja, vode i sanitarnog sistema i hrane. Iako je potpisala ovaj Pakt, čini se da BiH u mnogim slučajevima nije uspjela osigurati ove minimalne standarde ženama koje su u stanju najveće potrebe tokom prvobitnog odgovora na krizu COVID-19, uključujući žene koje su pod najvećim rizikom od društvene isključenosti zbog

⁶⁵ LG 10

⁶⁶ Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cescr.aspx>

načina na koji se njihovi identiteti preklapaju.⁶⁷ Nijedna od posmatranih mjera nije uključivala rodno osjetljivi pristup, niti je uzela u obzir ranije identificirane grupe žena u pogledu pristupa socijalnoj zaštiti.

Početno istraživanje Misije pokazuje da sistem socijalne zaštite u BiH nije bio spreman za vanrednu situaciju poput pandemije COVID-19.⁶⁸ Skraćeno radno vrijeme zbog pandemije i ograničenja terenskih posjeta i ličnih kontakata direktno su uticala na korisnike i korisnice, a najteže na one ugrožene. Također, zbog navedene situacije, ženama i djeci je otežan pristup socijalnim davanjima i psihosocijalnoj podršci.⁶⁹ Mjere koje su donosili entitetski i kantonalni krizni štabovi nisu uzimale u obzir specifičnosti sistema socijalne zaštite, kao ni potrebe praktičara i korisnika. U mnogim slučajevima, stručnjakinje i stručnjaci u ovoj oblasti nisu konsultovani prije uvođenja mjera.

Također, čini se da entiteti i kantoni nisu uzeli u obzir specifične potrebe ugroženih žena tokom izrade vanrednih zakona i uredbi. Na primjer, prijavljeno je da je preko 40% šticećenica i šticećenika napustilo ustanovu socijalne zaštite za rad s ovisnicima zato što su “patili od depresije ili postali agresivniji” zbog mjera zatvaranja.⁷⁰ Istraživanje Misije očekivano pokazuje da su najviše pogođene bile žene koje su zavisile od sistema socijalne zaštite prije pandemije, uglavnom Romkinje i žene s invaliditetom.

Pitanja dostupnosti informacija o davanjima na koja osoba možda ima pravo i manjak transparentnosti u raspodjeli vanrednih socijalnih davanja dodatno su produbili ove probleme. Intervjuirane osobe koje tvrde da su primile vanredne pakete hrane i/ili proizvoda za ličnu higijenu govorile su o problemima s odabirom korisnika, što je u nekim slučajevima dovelo do sukoba.⁷¹ Ovo pitanje vrijedi dalje razmatrati. Sagovornice su navele i probleme u pristupanju centru za socijalni rad, odnosno da nisu uvijek ostvarile naknade na koje su imale pravo. Dvije intervjuirane Romkinje tvrdile su da nisu dobile dječji doplatak zato što to nije omogućeno kantonalnim propisima⁷² (Srednjobosanski kanton). Međutim, prema Zakonu o socijalnoj zaštiti i izmjenama i dopunama iz 2018. godine, isplata dječjeg doplatka se može propisati u određenim okolnostima, što znači da su imale pravo na to. To pokazuje nedostatke u razmjeni informacija od strane nadležnih organa – o čemu će se detaljnije govoriti u dijelu 4.4.

Prema nalazima Misije, čak i prije krize uzrokovane pandemijom COVID-19, prakse centara za socijalni rad uzrokovale su nezadovoljstvo među ugroženim grupama. Od 730 Romkinja koje je Misija intervjuirala 2019. godine, trećina

67 Ovo istraživanje se fokusiralo na žene s invaliditetom, žene starije od 65 godina, Romkinje i poduzetnice.

68 MBM OCD1, MBM OCD2

69 Ibid.

70 MBM OCD2

71 MBM10

72 MBM 05, MBM 06

je tvrdila da su nezadovoljne uslugama CSR-a, a polovina je navela da su im centri uskratili prava jer nisu razumjeli njihovu specifičnu situaciju ili etničko porijeklo, ili zato što nemaju dovoljno resursa. Također je jasno da centrima za socijalni rad i socijalnim radnicima nedostaju resursi, i ljudski i materijalni, da bi mogli obraditi ogroman broj primljenih zahtjeva. Neke porodice su izgubile izvor prihoda zbog krize COVID-19.⁷³ Od Romkinja s kojima je Misija razgovarala, većina je kontaktirala CSR, ali su u većini slučajeva tvrdile da nisu dobile nikakvu pomoć.⁷⁴ Nekoliko Romkinja navelo je da nisu imale pristup vodi ili sanitarnom čvoru,⁷⁵ što je ključno u sprečavanju širenja virusa. Neke sagovornice su navele da žive u pretrpanim naseljima bez pristupa službama, s vrlo malim brojem apoteka i samoposluga.⁷⁶

Vrijedi napomenuti da je ova kriza bila teška i za žene s invaliditetom, jer neke od njih zavise od drugih u svakodnevnom životu. Mjere fizičkog distanciranja i ograničen javi prijevoz podrazumijevale su značajno smanjenje mobilnosti žena s invaliditetom i nivoa brige za njih, pa su se morale osloniti na članove porodice da bi preživjele.⁷⁷ Ovi primjeri potvrđuju činjenicu da su među intervjuiranim ženama najteže patile one koje su ranjive, te da često nisu dobile potrebnu podršku u prevazilaženju ovog teškog perioda.

73 MBM 03

74 MBM 03, MBM 04, MBM 06, MBM 09, MBM 10

75 Vrijedi spomenuti pozitivnu praksu Vlade Zeničko-dobojskog kantona, jer su naredbom 16-33-3232-25/20 od 19.03.2020. zatražili osiguravanje pristupa pitkoj vodi za sve.

76 MBM 05, MBM 06, MBM 08, MBM 09, MBM 10

77 LG04, LG06, LG07, LG09

“Vrlo je teško zaštititi sebe i porodicu od virusa kad živite u 25 kvadrata bez kupatila.”

Romkinje žive na marginama bh. društva i izložene su različitim oblicima diskriminacije.⁷⁹

Iako nisu homogena grupa, mnoge Romkinje žive u gustim naseljima bez pristupa osnovnim komunalijama i u skućenom smještaju. Poduzimanje mjera zaštite od koronavirusa znatno je otežano kada ne postoji pristup tekućoj vodi, a fizičko distanciranje je nemoguće u malim stambenim prostorima u kojima žive brojni članovi porodice. Zbog nedovoljnih prihoda, nisu mogli kupiti zaštitnu opremu, lijekove ili čak hranu za nekoliko dana (na primjer, da bi porodica imala zalihe tokom policijskog sata).

Konačno, prijavljeno je da su neke Romkinje imale teškoća da razumiju informacije od nadležnih organa ili da zatraže pomoć od ustanova za socijalnu zaštitu. Slabi nivoi obrazovanja pojačali su stres zbog nerazumijevanja u nekim slučajevima.

U FOKUSU: Romkinje

31

Pristup zdravstvenoj zaštiti

MPESKP utvrđuje pravo na najviši ostvarivi standard zaštite fizičkog i mentalnog zdravlja,⁷⁹ kao i potrebu za stvaranjem uslova da se svima u slučaju bolesti osigura pristup medicinskim uslugama. Osim toga, u Zaključnim zapažanjima CEDAW-a na Šesti periodični izvještaj o BiH,⁸⁰ navodi se da država treba primijeniti “posebne privremene mjere usmjerene na žene iz ugroženih grupa, poput Romkinja, [...] starijih žena i žena s invaliditetom, uključujući politički i javni život, kao i oblasti obrazovanja, zapošljavanja i zdravstva.”

Međutim, preliminarno istraživanje Misije pokazuje da su ove grupe nailazile na teškoće u nastavku liječenja i pristupu zdravstvenim ustanovama tokom krize. Pozitivna stvar je da su vlasti pružile određeni nivo sigurnosti omogućivši

78 “Najdiskriminiranija zajednica su Romi/Romkinje prema navodima 81% ispitanika/ca. Romske žene i djeca su izložena višestrukim oblicima diskriminacije“ (2020), Diskriminacija u BiH: percepcije, stavovi i iskustva javnosti, Sarajevo.

79 Član 12, stav d.

80 CEDAW, Zaključna zapažanja na Šesti periodični izvještaj o Bosni i Hercegovini, dostupno na: https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2019/11/CEDAW-C-BIH-Concluding-Observations-6_AsAdopted.pdf

pristup besplatnoj zdravstvenoj zaštiti za potrebe liječenja osoba pozitivnih na COVID-19. To je bilo neprocjenjivo za osobe koje nisu imale zdravstveno osiguranje u ovom periodu.

Intervjui sa ženama s invaliditetom i starijim od 65 godina⁸¹ pokazuju da su ove grupe nailazile na ozbiljne teškoće u pristupu zdravstvenoj zaštiti, jer je činjenica da pripadaju grupi osoba pod najvećim rizikom od komplikacija izazvanim koronavirusom učinilo njihov položaj još ranjivijim. Sagovornice koje pripadaju ovim grupama izjavile su da su službene informacije bile zbunjujuće, te da uobičajeni proces pribavljanja potrebne dokumentacije za liječenje nije olakšan, odnosno da su često provodile mnoge sate **“između bolnice i fondova zdravstvenog osiguranja⁸² u periodu kada im je bio zabranjen izlazak iz kuće”**.⁸³ Ugrožene žene koje su intervjuirane tvrdile su da je to negativno uticalo na njihovo fizičko i mentalno zdravlje, te da su bile pod vrlo velikim stresom u navedenom periodu.⁸⁴

Od svih intervjuiranih osoba, samo su Romkinje navele da nemaju zdravstveno osiguranje.⁸⁵ Prema nalazima Misije, od 730 intervjuiranih Romkinja u 2019, najmanje svaka šesta nema zdravstveno osiguranje. Neke Romkinje su objasnile da nemaju osiguranje po osnovu nezaposlenosti zato što su propustile rok za prijavu (da bi se ostvarilo pravo na naknade po osnovu nezaposlenosti, prijava se mora podnijeti u roku od 30 dana nakon napuštanja škole ili gubitka posla). Stoga je pohvalno što su vlasti u BiH jasno objavile da će liječenje posljedica bolesti COVID-19 i testiranje na virus biti besplatno za sve. Ipak, neke Romkinje su prijavile da nisu mogle doći do medicinskih centara nakon obustave javnog prijevoza, jer nisu mogle platiti taksi.⁸⁶

81 LG 02, LG 04, LG 05, LG 06, LG 10, LG 11, LG 12, LG 13, LG 14, MZ 04, MZ 05, MZ 06, MZ 07, MZ 08, MZ 09

82 Zdravstveni sistem u BiH izuzetno je rascjepkan. U pogledu organizacijske strukture i upravljanja, sistem funkcioniše kroz 13 zasebnih podsistema na entitetskom, kantonalnom i nivou distrikta. Svaki sistem ima najmanje jedno ministarstvo zdravlja, fond zdravstvenog osiguranja i institute za javno zdravstvo koji nisu uvijek propisno koordinirani, čime se nepotrebno povećava birokratija.

83 LG11

84 MZ 09, LG 09

85 MBM 03, MBM 06

86 MBM 03

“Bilo je to previše za mene. Diskriminacija na osnovu dobi i sve uvrede na račun starijih samo zbog njihove dobi! I sve predrasude o starijim osobama, bilo je to jednostavno previše.”

Mjere kojima se zabranjuje starijima od 65 godina da izlaze iz svojih domova posebno su uticale na kvalitet života ugroženih žena. Navele su da su se osjećale diskriminirano i omalovaženo od ostatka društva. Ova mjera je izazvala stres, osjećaj straha i usamljenosti, kao i ponovnu traumatizaciju potaknutu sjećanjima na ratni period. Sagovornice su navele da su se u ispunjavanju svakodnevnih potreba oslanjale na članove porodice, koji su im donosili namirnice i osnovne potrepštine.

U nekim slučajevima su se ostvarili strahovi intervjuiranih žena da neće moći nastaviti s redovnim liječenjem. One koje su i dalje imale pristup terapiji mogle su kontaktirati svog ljekara putem telefona, ali su se opet oslanjale na članove porodice da im donesu lijekove. Termini redovnih kontrola su mijenjani, što je izazvalo dodatni stres i strah među osobama lošeg zdravlja.

Žene u ruralnim područjima su navele da su imale teškoća u dobivanju propisanih lijekova u lokalnoj apoteci, pa su njihova djeca ili rođaci morali tražiti lijekove na drugim mjestima i donositi im ih. Iste žene su prijavile da su imale probleme s tehnologijom, kao i želju da nauče koristiti moderne tehnologije kako bi održavale kontakt s bliskim osobama tokom perioda koji su mnoge ranjive starije žene provele u potpunoj izolaciji.

U FOKUSU: Žene starije od 65 godina

3.3. Ekonomske poteškoće i neplaćena briga o drugima

Žene su u epicentru socijalnog i ekonomskog uticaja krize uzrokovane pandemijom COVID-19. Za razliku od recesija uzrokovanih cikličnom prirodom ekonomskih aktivnosti koje teže pogađaju muškarce nego žene, trenutna kriza snažnije je uticala na žene. Ne samo u BiH, već i širom svijeta, žene obično zarađuju manje, manje štede, imaju manje sigurna radna mjesta i češće su zaposlene u neformalnom sektoru.⁸⁷ Ovo potpoglavlje predstavlja stavove ispitanica o povećanju neplaćenog rada i brige o drugima koju su morale pružati tokom vanrednog stanja, njihova mišljenja o neplaćenom radu, mehanizme

⁸⁷ Policy brief: *The impact of COVID-19 on women*. United Nations, 2020, dostupno na: <https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2020/policy-brief-the-impact-of-covid-19-on-women-en.pdf?la=en&vs=1406> (posjećeno 8. juna 2020).

suočavanja sa stresom i anksioznošću koji proizlaze iz dvostrukog tereta rada od kuće za one koje su zaposlene i brige o voljenim osobama.

Budući da je uslužni sektor najteže pogođen u BiH, žene, koje čine 66% zaposlenih u uslužnom sektoru, nesrazmjerno su pogođene ekonomskim problemima. U jednoroditeljskim domaćinstvima, rod roditelja ima značajan uticaj na relativno siromaštvo, s tim što su domaćinstva predvođena ženama izloženija siromaštvu i socijalnoj isključenosti.⁸⁸ Samohrani roditelji i starije osobe imaju najmanju štednju⁸⁹ i manja je vjerovatnoća da će moći “ublažiti” štetne učinke pandemije. Nadalje, poduzeća u vlasništvu žena više su pogođena nego ona koja su u vlasništvu muškaraca. U ovom potpoglavlju ćemo objasniti kako su ekonomske poteškoće i neplaćena briga o drugima poslužili za daljnje učvršćivanje nejednakosti na tržištu rada i nejednakog pristupa prilikama za žene koje započinju poslovanje. Pandemija, kao vanredno stanje, dodatno je produbila prevladavajuće rodne nejednakosti i problem feminizacije siromaštva u BiH. Slijedom toga, istraživanje Misije pokazuje da je sposobnost ugroženih grupa žena da apsorbiraju šokove uzrokovane ekonomskim padom zbog pandemije čak i manja od sposobnosti muškaraca.

Izveštaj UNDP-a⁹⁰ „Ocjena ekonomskog uticaja COVID-19 u BiH“ (*Economic Impact Assessment of COVID-19 in BiH*)() pokazao je da su poduzeća u vlasništvu žena u prosjeku prijavljivala znatno veći pad prometa od februara do marta 2020. godine od onih u vlasništvu muškaraca. Također, pogođenije su bile firme koje pretežno zapošljavaju žene. Činjenica da će pandemija ozbiljno pogoditi one koji obavljaju prekarne poslove, od kojih su većina žene, potcrtava ozbiljnost situacije s kojom su suočene mnoge žene s kojima su istraživačice Misije razgovarale.

Studija Fondacije 787⁹¹ koja ispituje učinke pandemije na mikro, mala i srednja poduzeća u BiH otkrila je da COVID-19 najviše pogađa mikro poduzeća. Na uzorku od 1364 poduzetnika, poduzeća u vlasništvu žena u FBiH i RS-u bila su ozbiljnije pogođena od poduzeća muškaraca, sa 68,4% i 76,3% poduzeća koja su ugašena. Ove brojke potcrtavaju činjenicu da je sposobnost žena u BiH da apsorbiraju šokove uzrokovane trenutnim ekonomskim padom manja od sposobnosti muškaraca.

88 Šadić, S. et al. *Jednoroditeljske porodice – Mapiranje prava i potreba samostalnih roditelja/ki na području općine Centar Sarajevo*. Fondacija CURE, 2020, dostupno na: http://www.fondacijacure.org/files/Jednoroditeljske_.pdf (posjećeno 18. juna 2020).

89 BHAS Anketa o potrošnji domaćinstava 2015, Tematski bilten 15, ISSN 1840-1066

90 *Economic Impact Assessment of COVID-19 in Bosnia and Herzegovina*. UNDP, 2020, dostupno na: https://bosniaherzegovina.un.org/sites/default/files/2020-05/UNDP_COVID-19_Economic_Impact_Assessment_BiH_Report_2020-05-28.pdf (posjećeno 7. juna 2020).

91 *Kako kriza prouzrokovana virusom COVID-19 utiče na biznise i preduzetnike/ce u BiH? – Rezultati istraživanja*. Fondacija 787, 2020, dostupno na: <https://fondacija787.ba/2020/04/14/rezultati-istrazivanja-kako-kriza-prouzrokovana-virusom-covid-19-utice-na-biznise-i-preduzetnike-ce-u-bih/> (posjećeno 18. juna 2020).

Žene starije od 65 godina navodile su da su im penzije i dalje nedovoljne za pokrivanje dnevnih troškova, pa su tako neke navele da su ih angažirale OCD ili računovodstvene agencije kako bi pokrile taj nedostatak. Podržane su da rade od kuće tokom pandemije, čime su uspjele zadržati sekundarne izvore prihoda.⁹² Iako je ovo pozitivno, Misija smatra da nije primjenjivo na sve.

Romkinje, koje često čine socijalno, ekonomski i politički najmarginaliziraniju grupu, suočavaju se s problemima ekstremnog siromaštva, porodičnog nasilja, ranog stupanja u brak i slabog pristupa obrazovanju.⁹³ Među intervjuiranim ženama nije primijećena promjena u ekonomskom statusu, jer su navodile da im je situacija ostala ista: **“nastoje preživjeti iz dana u dan”**.⁹⁴

Poduzetnice su navodile da su po zatvaranju vrtića, škola i poduzeća često morale raditi od kuće.⁹⁵ Poduzetnice s kojima je Misija razgovarala dosljedno su govorile da zarađuju manje zbog problema s novčanim tokovima ili gašenja poslovanja.⁹⁶

Vlasnice srednjih i velikih poduzeća u sektorima na koje zatvaranje nije direktno uticalo (poput građevinskog) nastavile su raditi svaki dan, iako sa znatno smanjenom aktivnošću. Poduzetnice u takvim sektorima navodile su probleme održavanja likvidnosti i novčanog toka, te isplate plata – što je bio najveći izazov tokom pandemije. Pandemija je također predstavljala izvor stresa i emocionalnog tereta za one koje su bile zabrinute za egzistenciju svojih zaposlenih. U intervjuima Misije istaknuto je da su vlasnice poduzeća koje su samohrane majke posebno pogođene.⁹⁷

Jedna od mjera koja je, čini se, najteže uticala na žene bilo je zatvaranje vrtića i škola, prebacivanje odgovornosti brige na domaćinstva i, najčešće, na žene. Prema definiciji MOR-a, poslovi brige o drugima podrazumijevaju staranje o potrebama jedne ili više osoba, uključujući brigu o djeci, starijima, osobama s invaliditetom i cijelim porodicama.⁹⁸ Prije pandemije žene su bile nesrazmjerno opterećene neplaćenim radom i brigom o drugima, trošeći u prosjeku 13 sati više na neplaćeni rad sedmično nego muškarci.⁹⁹ U BiH je znatno veći

92 Intervjui: MZ05, MZ07, MZ08, MZ09, MZ10

93 Romkinje in the Shadow of Their Identity, OSCE, 7.4.2017, <https://www.osce.org/stories/roma-women-in-the-shadow-of-their-identity> (posjećeno 12. juna 2020).

94 Intervju: MBM08

95 Intervjui: JK01, JK02, JK04, JK05, JK06, JK09

96 Intervjui: JK01, JK04, JK06, JK08, JK09, JK10

97 Intervjui: JK02, JK06, JK10

98 Women and the Future of Work – Taking Care of the Caregivers, Decent Work for Domestic Workers, ILO, 2015, dostupno na: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/publication/wcms_351297.pdf (posjećeno 28. juna 2020).

99 Beijing +25: The Fifth Review of the Implementation of the Beijing Platform for Action in the EU Member States, <https://eige.europa.eu/publications/beijing-25-fifth-review-implementation-beijing-platform-action-eu-member-states> (posjećeno 12. juna 2020).

udio žena koje neplaćeno brinu o drugima (6,8%) nego muškaraca (1,9%).¹⁰⁰ Retradicionalizacija rodnih uloga i ustrajni patrijarhalni obrasci u BiH koče sposobnost žena da uravnoteže karijeru i kućne obaveze;¹⁰¹ što je problem koji je pojačavanje ženskog “dvostrukog tereta” izazvano pandemijom iznijelo u prvi plan. Studija o intersekcijskim nejednakostima u BiH iz 2016. godine¹⁰² pokazala je da obaveze brige o drugima, uključujući brigu o maloj djeci, brigu o osobama s invaliditetom, starijim osobama ili hroničnim bolesnicima, i dalje predstavljaju najvažniji uzrok niske zaposlenosti i siromaštva u BiH. U mnogim slučajevima ovo dovodi do trajnog siromaštva tih žena u kasnijem životu, što potcrtava da se trenutni problemi uzrokovani pandemijom ne mogu odbaciti na lažnoj osnovi da su kratkoročni.

Kada su se zatvorile škole i vrtići,^{103, 104} odmah je uvedena onlajn nastava. Međutim, vlade u oba entiteta propustile su priliku pozabaviti se brigom o djeci, posebno u kontekstu ugroženih grupa žena, poput neophodnih radnica i radnica u zdravstvenom sektoru te samohranih majki koje su ostale bez alternativa. Navodilo se da je njihov položaj posebno težak, te da odgovor na krizu nije dovoljno uzeo u obzir potrebe najugroženijih osoba u društvu.

Sve grupe intervjuiranih žena navele su da je dodatni teret domaćinstva važan faktor u iscrpljenosti i stresu. Ne samo da dodatni teret uključuje brigu o djeci: mnoge su govorile o porastu takvog tereta zbog česte dezinfekcije domaćinstva i namirnica po povratku iz nabavke – što su, kako se čini, obavljale isključivo žene.¹⁰⁵ Iako su sve grupe potvrdile da su drugi članovi porodice doprinisili održavanju domaćinstva, žene su preuzimale većinu obaveza koje se odnose na brigu o drugima i kućne poslove. Ovu su tvrdnju posebno podržale poduzetnice, žene s invaliditetom i Romkinje,¹⁰⁶ a u manjoj mjeri žene starije od 65 godina.

Mnoge poduzetnice s kojima je Misija razgovarala navodile su da su preopterećene neplaćenim radom kod kuće, brigom o djeci i pomaganjem oko onlajn nastave. Usklađivanje poslovnih obaveza, neplaćenih kućanskih poslova

100 Anкета o radnoj snazi 2018. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2019, dostupno na: http://www.bhas.ba/tematskibilteni/LAB_00_2018_Y1_0_HR.pdf (posjećeno 18. juna 2020).

101 *Bosnia and Herzegovina: Gender Disparities in Endowments, Access to Economic Opportunities and Agency*. The World Bank, Agency for Statistics of Bosnia and Herzegovina, FBIH Institute for Statistics and RS Institute for Statistics, 2015, dostupno na: <http://documents.worldbank.org/curated/en/754241467992483659/pdf/97640-ESW-P132666-and-P152786-Box385353B-PUBLIC-BiH-Gender-Disparities-in-Endowments.pdf> (posjećeno 5. juna 2020).

102 Malkić, A. and Hadžiristić, T. *Intersekcijske nejednakosti u socijalnoj zaštiti u Bosni i Hercegovini – rezultati empirijske studije*. Analitika – Center for Social Research, 2016, dostupno na: https://www.analitika.ba/sites/default/files/nejednakosti_socijalne_zastite_-_web.pdf (posjećeno 18. juna 2020).

103 Naredba Kriznog stožera Federalnog ministarstva zdravstva od 12.03.2020: <https://covid19.fmh.gov.ba/novost/11/naredba-kriznog-stozera-federalnog-ministarstva-zdravstva-od-12.03.2020>. (posjećeno 19. juna 2020).

104 Zaključak Republičkog štaba za vanredne situacije o organizovanju vaspitno-obrazovnog rada na daljinu: <https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Documents/Zakljucak%20o%20org%20vasp-obr%20rada%20na%20daljinu.pdf> (posjećeno 19. juna 2020).

105 Intervjui: MZ04, MZ07

106 Intervjui: JK01, JK03, JK04, JK05, JK08, LG02, LG03, LG04, LG05, LG10, LG11, LG14, MBM03, MBM06, MBM09, MBM10

i brige o djeci pokazalo se velikim izvorom iscrpljenosti, stresa i anksioznosti.¹⁰⁷ Ranjivije na veći teret brige bile su majke predškolske djece i djece u nižim razredima osnovne škole. Briga o djeci bila je posebno izazovna za ispitanice u FBiH u prvom mjesecu pandemije, jer je osobama mlađim od 18 godina u FBiH bilo zabranjeno napuštati kuću.¹⁰⁸

U većini slučajeva, ispitanice su navele da imaju malo ili nimalo vremena za sebe, da su izložene povećanom nivou iscrpljenosti i stresa zbog onlajn nastave i kratkih rokova za domaće zadaće.

Izazovi s kojima se žene suočavaju na tržištu rada, u kombinaciji s već spomenutim dvostrukim opterećenjem, izložili su ih socijalnoj isključenosti u postkriznom periodu, jer su mjere ograničavanja i mjere ekonomskog oporavka često poduzimane ne uzimajući u obzir potrebe ugroženih grupa žena. Osim ekonomskih poteškoća koje su doživjele različite grupe žena tokom pandemije, povećan obim kućanskih poslova i brige o drugima kod kuće predstavljao je značajan izvor stresa. Ovaj stres, u kombinaciji sa strahom za zdravlje najmilijih, mnogima je pojačao poteškoće u održavanju mentalnog zdravlja, što je rezultiralo osjećajem anksioznosti praćenim hroničnom psihološkom i fizičkom iscrpljenošću.

107 Intervjui: JK01, JK02, JK03, JK05, JK08

108 Naredba Federalnog štaba civilne zaštite od 20.03.2020: <http://fbihvlada.gov.ba/file/27naredba.pdf> (posjećeno 19. juna 2020).

“Vladine mjere oporavka za ublažavanje ekonomskih posljedica pandemije nisu ništa drugo do alibi.”

Nepovoljni ekonomski učinci pandemije bili su posebno teški za mikro i mala poduzeća te poduzeća u uslužnoj industriji – firme koje često osiguravaju egzistenciju žena u BiH. Neke su ispitanice izrazile nezadovoljstvo vladinim mjerama oporavka za ublažavanje ekonomskih posljedica¹¹⁰ pandemije, opisujući ih kao “alibi mjere”, neadekvatne, neblagovremene i nedovoljne.

Obeshrabrene mjerama oporavka i osjetnim nedostatkom vladinog interesa da se angažira sa socijalnim partnerima poput *Poslovne žene – Regionalne asocijacije preduzetnica*¹¹¹ i *Glasa malih biznisa*,¹¹² mnoge su poduzetnice izjavile da se neće prijaviti za pomoć države, uglavnom zato što ne vjeruju da će takva pomoć doprinijeti oporavku njihovog poslovanja. Glavni problemi koje su navele uključuju nepravovremeni odgovor vlade u oba entiteta i činjenicu da su zakonodavci ignorirali preporuke poslovnih udruženja, dovodeći u opasnost opstanak mikro i malih poduzeća.

Poduzetnice s kojima je Misija razgovarala složile su se da su mjere oporavka trebale biti usmjerene na subvencioniranje plata, na primjer pokrivanje 100% minimalne plate u direktno pogođenim sektorima, uz odgodu plaćanja PDV-a i carina. Obaveza plaćanja doprinosa za socijalno osiguranje iznad minimalne plate smatra se vrlo problematičnom jer mnoga mikro i malim poduzećima nemaju tu finansijsku mogućnost.

U FOKUSU: Poduzetnice

109 Zakon o ublažavanju negativnih ekonomskih posljedica u FBiH: <http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/zakoni/>

110 *Poslovna žena – Regionalna asocijacija preduzetnica* je formalno udruženje, aktivno od 2017. Glavni cilj ove asocijacije je služiti kao platforma za umrežavanje i promociju preduzetnica, poboljšavajući vidljivost preduzeća u vlasništvu žena.

111 *Glas malih biznisa* je neformalna Facebook grupa koja okuplja preko 40.000 poduzetnika u BiH (i iz formalnog i iz neformalnog sektora). Tokom pandemije, grupa je bila vrlo aktivna u medijima, podižući svijest o izazovima s kojima se suočavaju MMSP i zalažući se za izmjene i dopune takozvanih “korona zakona”.

3.4. Pristup informacijama

Sloboda pristupa informacijama sastavni je dio prava na slobodu izražavanja kako je navedeno u članu 10. Evropske konvencije o ljudskim pravima (EKLJP). To je centralna komponenta vladavine prava i dobrog upravljanja, omogućava transparentnost i garantira dostupnost važnih informacija, kao i pravo na njihovo širenje.

Unatoč garancijama u zakonodavnom okviru BiH i strateškim dokumentima o rodnoj ravnopravnosti (npr. GAP¹¹²), pristup informacijama za muškarce i žene bio je nejednak prije pandemije. U prethodnim analizama zabilježen je niži nivo pristupa informacijama u određenim oblastima (EU i NATO pitanja, dostupnost informacija osobama s invaliditetom)¹¹³ ili među određenim grupama žena. Široko rasprostranjen nizak stepen obrazovanja mnogim ženama u ruralnim područjima otežava pristup informacijama; zauzvrat, ovakav ograničeni pristup može dovesti do rodne diskriminacije i otežati ostvarivanje određenih prava;¹¹⁴ žene iz manjinskih grupa, poput Romkinja i žena s invaliditetom, često nemaju informacija o dostupnoj pomoći i stoga su najviše marginalizirane.¹¹⁵ Ovo potpoglavlje analizira preliminarne nalaze Misije o opsegu pristupa informacijama u vrijeme vanrednog stanja u BiH za žene, posebno one u poziciji ugroženosti.

Kao što je navedeno u svakom potpoglavlju, nijedna od promatranih mjera nije uključivala specifičan rodno osjetljivi pristup, niti je uzela u obzir već identificirane rizične grupe žena kada je riječ o olakšavanju pristupa informacijama. Čak i u slučajevima kada su mjere bile usmjerene na određene grupe, vlasti se nisu bavile pitanjem kako će ljudi primiti i razumjeti informacije potrebne za pravilnu provedbu mjera. Također, distribucija informacija bila je problematična zbog dva faktora:

- 1: Razlike u pristupu između lokalnih/entitetskih vlasti, uključujući krizne štabove i mjesne zajednice;
- 2: Nepoštovanje potreba ugroženih grupa (starije osobe, osobe s invaliditetom, Romkinje, žene u ruralnim područjima) i njihovih postojećih ograničenja u pristupu informacijama.

112 *Gender akcioni plan za period 2018–2022*, str. 35.

113 *Monitoring and Evaluation Support Activity (MEASURE-BiH), Gender Analysis report for Bosnia and Herzegovina*, USAID/Bosnia and Herzegovina, 2016. Dostupno na: <http://www.measurebih.com/uimages/Edited20GA20Report20MEASURE-BiH.pdf> (posjećeno 9. juna 2020)

114 *Bosnia and Herzegovina: Gender Disparities in Endowments, Access to Economic Opportunities and Agency*, The World Bank, Agency for Statistics of Bosnia and Herzegovina, FBiH Institute for Statistics and RS Institute for Statistics, 2015, <http://documents.worldbank.org/curated/en/754241467992483659/pdf/97640-ESW-P132666-and-P152786-Box385353B-PUBLIC-BiH-Gender-Disparities-in-Endowments.pdf> (posjećeno 5. juna 2020), str. 53, 36.

115 *OSCE-led survey on violence against women: Bosnia and Herzegovina*, 2019, <https://www.osce.org/secretariat/423470> (posjećeno 1. juna 2020), str. 74.

UNICEF-ov izvještaj *Rapid Assessment KAP – COVID-19 Response* pokazao je da su građani i građanke generalno imali relativno visoku samoocjenu razumijevanja općih informacija o pandemiji COVID-19. To je još više bio slučaj kod žena u dobi od 31 do 50 godina. Iz podataka prikupljenih u intervjuima s 44 žene u BiH, pojavio se obrazac koji je detektovao žene koje su sebi nametnule obavezu da imaju informacije o pandemiji i zaštitnim mjerama, jer su se smatrale odgovornim za sigurnost sebe i svojih porodica. Što se tiče kućanskih poslova, sve mjere čišćenja i dezinfekcije spadale su u njihove obaveze. To je izazvalo dodatni stres i strah među posebno ranjivim ženama (žene s invaliditetom, žene starije od 65 godina, Romkinje).

Najčešći izvor informacija za sve intervjuirane grupe bila je televizija. Lokalni mediji su se posebno pratili jer su mnoge žene pokazivale interes za informacije o svojoj regiji.¹¹⁶ Oslanjanje na TV i usmenu podjelu informacija među ljudima zapaženo je među ženama iz ruralnih područja i Romkinjama. Važno je naglasiti da nisu sve žene imale pristup internetu.¹¹⁷ **Čak i među onima koje koriste internet, mnogo manje su posjećivane službene internet-stranice vlada i kriznih štabova. Razlozi za to uključuju: “nerazumijevanje”, “nedostatak povjerenja jer to nisu bili zdravstveni stručnjaci i nisu razumjeli naše probleme”, “nedostatak povjerenja, koriste se u druge političke svrhe”.**

Generalno je zapažanje većine intervjuiranih da su uspjele dobiti dovoljno informacija – zapravo, u mnogim su se slučajevima žene osjećale preopterećeno zbog previše izvora, a protivrječne informacije često su dovodile do zabune.¹¹⁸ Spomenuti su problemi s pronalaženjem pouzdanih izvora,¹¹⁹ a neke ispitanice su odlučile prestati pratiti društvene medije i onlajn informacije o koronavirusu zbog manjka povjerenja.¹²⁰ **Žene starije od 65 godina, Romkinje i žene s invaliditetom naglasile su da je medijski sadržaj “agresivan” i da izaziva strah, dok istovremeno stigmatizira visokorizične grupe građana.¹²¹ Žene s invaliditetom i žene starije od 65 godina osjećale su se dodatno izoliranima zbog stalnih upozorenja na “rizične grupe” – ispitanice su izjavile da su se zbog toga osjećale kao da se nalaze u neprijateljskom okruženju – “Medijske informacije bile su beskrupulozne, postojao je stalni napad na rizične populacije”.**¹²²

116 Intervjui: LG01, LG09, LG14

117 Mnoge su žene istakle da imaju niske prihode i nemaju raspoloživa sredstva za trošenje novca na telefone, internet itd.

118 Intervjui: LG04, LG08, LG12, LG14

119 Prema nalazima četvromjesečnog monitoringa (BIRN i SHARE Fondacija), tokom pandemije COVID-19 u centralnoj i jugoistočnoj Evropi, više od polovine slučajeva kršenja digitalnih prava u vezi je s propagandom, dezinformacijama, neistinama i objavljivanjem neprovjerenih informacija dok su žene i građani bili u karanteni. Naročito ugrožene grupe često su bile izložene uvredama, diskriminaciji i prijetnjama (vidjeti: <https://detektor.ba/2020/06/03/vise-od-150-slucajeva-kršenja-digitalnih-prava-tokom-pandemije-covid-19/>).

120 Intervjui: MBM06, MZ09, LG11

121 Intervjui: JK09, MZ06, MZ07, MZ08, MBM02, MBM10, LG02, LG03, LG08

122 Intervjui: LG02, LG03, MZ06

Pogrešno tumačenje sigurnosnih mjera bilo je evidentno među nekim Romkinjama. Neke ispitanice su boravile u svojim kućama s porodicom tri mjeseca ili duže, u uvjerenju da im je zabranjeno izlaziti i u vlastitu baštu.¹²³ Žene s oštećenim sluhom i vidom navodile su probleme s dobivanjem informacija s televizije ili interneta.¹²⁴ Također se pokazalo da se informacije nisu komunicirale na odgovarajući način osobama s invaliditetom: rijetko kad su se informacije pružale i na znakovnom jeziku, nije bilo titlova koji bi pratili izgovorene informacije, jezik i brzina informativnih poruka na TV-u nisu bili prilagođeni za ovaj ranjivi segment stanovništva. Zaštitne maske ometale su komunikaciju za osobe s oštećenjima sluha. Kao što je ranije naglašeno, žene u svim grupama osjećale su teret odgovornosti za sigurnost svojih porodica. To je jedan od ključnih razloga zašto su problemi s pristupom informacijama snažnije uticali na žene nego na muškarce.¹²⁵

Unatoč ograničenom zvaničnom odgovoru na ozbiljne izazove: nedostatak odgovarajućih informacija, nedostatak razumijevanja, nedostatak pristupa, uzrokovani stres i strah, ove probleme su prepoznale specijalizirane organizacije civilnog društva. Na primjer, žene s invaliditetom su navodile da su organizacije civilnog društva za osobe sa invaliditetom i žene sa invaliditetom kreirale Viber grupe, organizirale neformalna druženja onlajn i otvorile telefonsku liniju za pružanje informacija, što su žene s invaliditetom kasnije smatrale najpouzdanijim izvorom vijesti. Takve aktivnosti su podrazumijevale, između ostalog, i savjetovanje i isporučivanje zaštitne opreme.¹²⁶ Slično su navodile i Romkinje jer su OCD kontaktirale neke od njih s uputama kako zaštititi sebe i svoje porodice.¹²⁷ Iako je pozitivno što su OCD bile na raspolaganju da se uključe i obavljaju ove važne zadatke, ta činjenica naglašava ozbiljne nedostatke u komunikacijskim strategijama vlasti koje nisu bile prilagođene da informiraju osobe koje su bile najugroženije i u najvećoj potrebi.

Vanredno stanje/stanje prirodne ili druge nesreće produbilo je već postojeće društvene jazove u pristupu informacijama, pri čemu su se vlasti često oslanjale na jedinstvenu strategiju za priopćavanje ključnih informacija, koja nije nužno prilagođena svima. Činjenica da su brigu o marginaliziranim grupama preuzele OCD naglašava ozbiljan nedostatak u odgovoru vlasti na pandemiju, imajući u vidu da bi se za mnoge intervjuirane osobe moglo reći da su izložene visokom riziku od komplikacija uslijed ove bolesti, a nisu dobivale službene informacije prilagođene njihovim potrebama. Pogrešna pretpostavka o univerzalnoj dostupnosti interneta ili čak televizije čini se da je doprinijela zbunjenosti o kojoj su govorile brojne ispitanice. Time se također zanemaruje činjenica da su mnoge koje su imale pristup internetu i televiziji veoma brzo bile preplavljene oprečnim informacijama, što je problem koji se mogao riješiti snažnom i sažetom zvaničnom komunikacijom.

123 Intervjui: MBM08, MBM03, MBM10

124 Intervjui: LG01, LG03

125 Opis iz intervjua: "U kući vlada napetost, stalno sam upozoravala sina i muža da peru ruke, da se skinu vani, što je kod njih i među nama izazvalo dodatnu nervozu. Oni ne razumiju koliko se bojim."

126 Intervjui: LG01, LG02, LG05, LG13; intervju s osobom ispred IC Lotosa

127 Intervju MBM08

Zaključak i preporuke

Poglavlje 4:

Mjere koje je BiH poduzela da zaustavi širenje pandemije COVID-19 dovele su do negativnih nuspojava među određenim grupama stanovništva, zbog karakteristika kao što su spol, etnička pripadnost, dob ili invaliditet. U nekim su slučajevima uticale i na ljudska prava i temeljne slobode, ekonomsku aktivnost građana i prava na socijalnu zaštitu, produbljujući već postojeće rodne jazove.

Glavni razlog tome ne leži u direktnoj namjeri vlada, već u nedovoljnom razumijevanju odgovora utemeljenih na ljudskim pravima i nedostatku odgovarajuće rodno osjetljive analize, kao i općeniti nedostatak svijesti o potrebi sistemskog uključivanja višeslojnosti problema u reagiranju na vanrednu situaciju.

U svjetlu gore navedenih rezultata i da bi se podržao srednjoročni i dugoročni odgovor na pandemiju, vlasti u BiH trebale bi uzeti u obzir sljedeće preporuke:

Opće preporuke

- Učešće svih sektora društva i osnaživanje onih koji su pod najvećim rizikom ključni su za osiguranje održive inkluzije i sveobuhvatnih politika, stoga entitetska i kantonalna ministarstva i štabovi civilne zaštite prilikom imenovanja članova u institucije za upravljanje krizama moraju osigurati rodnu ravnopravnost uključivanjem žena iz različitih sektora društva.
- Odgovori na pandemiju COVID-19 moraju uzeti u obzir intersekcionalne oblike nejednakosti, diskriminacije i marginalizacije koji određene grupe izlažu povećanom riziku. Žene, muškarci i osobe koje nisu rodno opredijeljene imaju različita iskustva i potrebe; manjinske grupe suočavaju se s izazovima koji proizlaze iz predrasuda i stereotipa. Stoga bi pri izradi mjera i strateških dokumenata trebalo uzeti u obzir adekvatnu analizu specifičnosti takvih grupa kojima prijete diskriminacija i isključenje.
- Da bi razumjele intersekcionalnu diskriminaciju, relevantne institucije bi trebale provesti potpune analize podataka i analize iz perspektive rodne pripadnosti/različitosti. To će osigurati da se buduće politike pravilno bave postojećim nejednakostima i doprinesu smanjenju rodnog jaza.
- U skladu s gore navedenim, potrebno je osigurati sveobuhvatno i dosljedno rodno segregirano prikupljanje podataka, uključujući dobne/spolne statističke podatke, s ciljem ispitivanja strukturalnih problema radi utvrđivanja nejednakosti.
- Ključno je da vlade države, entiteta i kantona uzmu u obzir rodno odgovorno budžetiranje, rodno segregirane podatke i procjene rodno

uticaja na politike i aktivnosti,¹²⁸ posebno u razvoju programa oporavka nakon pandemije.

- Svi nivoi izvršne vlasti trebaju povećati učešće civilnog društva u rješavanju problema pandemije COVID-19. Moraju poticati OCD, lokalnu upravu i međunarodne aktere, uključujući ženske i feminističke organizacije, da razvijaju planove i mjere uzimajući u obzir intersekcionalni pristup u budućim krizama i vanrednim situacijama. Vlade trebaju uspostaviti funkcionalne veze između lokalnih zajednica i OCD-a koje se bave pravima Romkinja, žena s invaliditetom i penzionerki, kako bi utvrdile kojem broju ljudi može zatrebati pomoć, omogućujući pravilno planiranje pomoći ugroženim grupama.
- Entitetska i kantonalna ministarstva unutrašnjih poslova i agencije za provođenje zakona trebali bi bolje zaštititi novinarke i novinare tokom takve krize i omogućiti im pravovremeni i puni pristup informacijama od javnog interesa. Pored toga, novo zakonodavstvo koje može ograničiti i/ili biti na štetu slobode izražavanja, kako onlajn tako i offline, ne bi se trebalo usvojiti bez uzimanja u obzir relevantnih međunarodnih pravnih standarda za uvažavanje takvih ograničenja.
- Institucija ombudsmena trebala bi nadzirati provedbu preporuka izdanih tokom i u vezi s pandemijom i nastaviti primjenjivati manje birokratski postupak u slučajevima koji se odnose na mjere izrečene tokom pandemije. Institucija bi također mogla odrediti jednog pravnika/ pravnicu da prati kršenja ljudskih prava koja bi se mogla dogoditi u novom valu pandemije i da pokreće istrage po službenoj dužnosti.
- Relevantni gender institucionalni mehanizmi trebali bi nadzirati preporuke izdate tokom i u vezi s pandemijom kako bi se osiguralo da su rodno osjetljive i da odgovaraju na potrebe svih osoba. Agencija za ravnopravnost spolova i entitetski gender centri također bi mogli odrediti osobe za prikupljanje podataka i praćenje stanja na terenu, te izdavati povremene izvještaje i procjene trenutnih potreba, kao i upozoravati na problematične odluke ili štetne prakse.
- Entitetske vlade trebale bi priznati nadležnosti gender institucionalnih mehanizama kako bi osigurale rodnu osjetljivost mjera. Vlade bi trebale uključiti predstavnike/ce gender institucionalnih mehanizama i njihove procjene u donošenje odluka.

Borba protiv rodno zasnovanog nasilja (RZN)

Kao što je primijećeno u ovom istraživanju i mnogim drugim izvještajima na globalnom i lokalnom nivou, rodno zasnovano nasilje se povećalo tokom pandemije. Vanredne mjere donesene su bez savjetovanja sa stručnim osobama iz sigurnih kuća ili drugih ustanova socijalne zaštite. Pod pogoršanim okolnostima, sigurne su kuće nastavile raditi kako bi pružile pomoć preživjelima RZN-a. Trebale su iskoristiti svoja ionako smanjena sredstva za provedbu vanrednih mjera. Saradnja među institucijama u lancu pomoći, zaštite i podrške preživjelima nije postojala, jer je većina tih institucija tvrdila da je primarno usmjerena na borbu protiv pandemije. Kako bi se preokrenuo ovaj negativni trend i osigurala sigurnost onih koje su pod najvećim rizikom od rodno zasnovanog nasilja, domaće institucije bi trebale ispoštovati sljedeće preporuke:

- Vlade na entitetskim nivoima moraju osigurati potrebna sredstva za sigurne kuće koje djeluju na njihovoj teritoriji. Vlade bi trebale preuzeti odgovornost za finansiranje sigurnih kuća, a finansiranje bi trebalo biti stabilno i dostupno bez odlaganja. To bi pomoglo sigurnim kućama da ne zavise od vanjskih donatora.
- Vlade FBiH, BD-a i RS-a moraju razviti vanredne mjere uzimajući u obzir rodnu perspektivu, znanje i iskustvo sigurnih kuća i drugih ustanova socijalne pomoći, kao i stručnih osoba koje direktno rade s ranjivim ženama. Rodno slijepa mjera i postupci “jedno rješenje za sve” znatno su otežali brigu za preživjele rodno zasnovanog nasilja i druge ranjive grupe žena. Vlasti bi trebale usvojiti rodno osjetljive upute, postupke i protokole o tome kako funkcionirati u vanrednim situacijama te kako provoditi vanredne mjere u sigurnim kućama i drugim ustanovama socijalne zaštite.
- Potrebno je osigurati odgovarajuću koordinaciju između ustanova u lancu podrške preživjelima rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici (centri za socijalni rad, policija, zdravstvene ustanove) u kriznim ili vanrednim situacijama. Vlade FBiH, BD-a i RS-a trebale bi garantirati sigurnost žena i djevojčica u budućoj krizi, imajući u vidu njihove specifične situacije prilikom nametanja strogih mjera socijalne izolacije ili obustave javnog prijevoza, jer je to ugrozilo mnoge žene i djevojčice tokom početnog odgovora na pandemiju. Mjere trebaju uzeti u obzir nedostatak ekonomskih resursa određenih grupa stanovništva za pristup ustanovama socijalne zaštite ili čak policiji.
- Relevantne vlasti u FBiH, BD-u i RS-u, uključujući vlade i štabove civilne zaštite, trebaju podići svijest o rodno zasnovanom nasilju i dijeliti informacije o podršci dostupnoj preživjelima rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici. Informacije treba dijeliti na mjestima koja su dostupna svima, poput supermarketa i apoteka. Treba bolje promovirati brojeve SOS linija, pružajući preživjelima jednostavan način prijave

nasilja u porodici. Treba razviti alternativne načine traženja podrške, poput aplikacija, kontakt-osoba u apotekama itd. Treba organizirati dodatne obrazovne aktivnosti za predstavnike ustanova u lancu pomoći i podrške preživjelima rodno zasnovanog nasilja kako bi ih pripremili za buduće vanredne situacije.

Socijalna prava

Iako je u pogledu prava na socijalnu sigurnost prioritet GAP-a BiH za period 2018–2022 bio poboljšanje situacije u odnosu na rodnu ravnopravnost u socijalnoj zaštiti,¹²⁹ situacija je i dalje loša. Većina korisnika/ca socijalne zaštite su žene,¹³⁰ a penzije žena su znatno niže zbog manjih doprinosa plaćanih tokom radnog vijeka, koji se često prekidao zbog brige o srodnicima i djeci. Kriza COVID-19 dovela je ionako preopterećen sistem socijalne zaštite pred rizik od kolapsa i pokazala nedostatak spremnosti za vanredne situacije. Također je naglasila nedostatak svijesti među socijalnim radnicima i radnicama o potrebama različitih zajednica i načinu na koji se socijalna davanja raspodjeljuju i troše, čime se potencijalno dodatno povećava rodni jaz i stavlja ionako ugrožene osobe u još prekarniju situaciju. Da bi ovaj aspekt rješavale, vlasti u BiH trebale bi:

- Imati u vidu, budući da je rodna neravnopravnost uzrok siromaštva, da učinkovite politike socijalne zaštite ne mogu biti rodno neutralne. Stoga bi ministarstva socijalne zaštite FBiH, RS-a, BD-a i kantona trebala osigurati da politike budu izrađene uzimajući u obzir potrebe žena i neplaćeni posao koji obavljaju, posebno u vremenu krize.
- Zakonodavci na entitetskom, kantonalnom i nivou BD-a moraju osigurati da sistem socijalne zaštite u BiH i njegovi glavni akteri (i nositelji obaveza i nositelji prava) budu uključeni u izradu plana ili protokola za aktiviranje socijalne zaštite u vanrednim situacijama.
- Nije dovoljno to što su žene direktne korisnice socijalne zaštite da se promovira i unapređuje rodna ravnopravnost. Dok razvijaju smjernice ili pravilnike za dijeljenje socijalnih naknada u vrijeme krize, radne grupe predvođene ministarstvima socijalne zaštite trebale bi uzeti u obzir činjenicu da bi neki od uslova za primanje tih naknada, poput poštovanja određenih pravila (npr. pohađanje različitih obaveznih sastanaka ili obuka ili treninzi), mogli smanjiti količinu raspoloživog vremena ranjivih žena za druge produktivne aktivnosti, čime se smanjuju njihove mogućnosti zarade.

129 GAP BiH 1.6.6. "Podrška programima namijenjenim višestruko marginaliziranim grupama koje su izložene riziku od siromaštva i izoliranosti, a koje uglavnom čine žene, kako bi se podržalo njihovo uključivanje na tržište rada i ostvarivanje prava na socijalnu zaštitu".

130 Malkić, A. and Hadžiristić, T. *Intersecting Inequalities in Social Protection in Bosnia and Herzegovina*. Analitika – Center for Social Research, 2016, dostupno na: https://www.analitika.ba/sites/default/files/inequality_eng_-_izvjestaj_3003.pdf (posjećeno 18. juna 2020)

- Razmotriti nedostatke u ljudskim i materijalnim resursima u sistemu socijalne zaštite u BiH i primijeniti učinkovitije planiranje ograničenih raspoloživih resursa kao ključ uspješnog pristupa socijalnoj zaštiti zasnovan na ljudskim pravima. Ministarstva socijalne zaštite također bi trebala pružiti dodatnu obuku i izgradnju kapaciteta socijalnim radnicama i radnicima kako bi im pomogla da shvate potrebe marginaliziranih grupa i adekvatnije podrže ugrožene.
- Ministarstva socijalne zaštite moraju osigurati dostupnost zaštitne opreme i dovoljne količine humanitarne pomoći kako bi se omogućila raspodjela jednokratne pomoći, pružanje socijalnih usluga i nastavak rada na postupcima potraživanja. Također, trebala bi uključiti stručnjake i stručnjakinje za socijalnu zaštitu u rad tijela za upravljanje krizama kako bi osigurali pravilnu primjenu kriterija ranjivosti i raspodjelu pomoći najugroženijima.
- Ministarstva socijalne zaštite trebala bi ulagati u jačanje kapaciteta CSR-a i općinskih odjela za socijalnu zaštitu kako bi mogli reagirati u vremenu krize. Priručnik za CSR-ove u vanrednim situacijama¹³¹ mogao bi poslužiti kao osnova za takva poboljšanja.

Pristup zdravstvenoj zaštiti

Po pitanju prava na zdravstvenu zaštitu, izazovi uočeni u pristupu medicinskim ustanovama i činjenica da su mnoge terapije prekinute tokom krize COVID-19 uticali su na fizičko i mentalno zdravlje intervjuiranih žena. To je pogoršalo postojeće zdravstvene uslove i povećalo nivo stresa ispitanica. Stoga je bitno uzeti u obzir sljedeće preporuke:

- FBiH, RS, BD i kantonalna ministarstva zdravstva trebala bi uložiti napore u utvrđivanje i uklanjanje barijera u liječenju za određene grupe stanovništva koje pate zbog prepreka u pristupu zdravstvenim ustanovama, poput žena s invaliditetom. Uz to, trebali bi osigurati da se zdravstveni podaci na odgovarajući način šire i da su dostupni svima. Spomenuta ministarstva, zajedno sa zdravstvenim fondovima, trebala bi raditi na osiguranju kontinuiranog pristupa terapiji i lijekovima tokom krize za osobe lošeg zdravlja, posebno žene s invaliditetom i žene starije od 65 godina.
- Entitetska i kantonalna ministarstva zdravstva, kao i ministarstvo distrikta, trebaju uzeti u obzir da bi zdravstveni medijatori mogli imati ključnu ulogu u razumijevanju potreba ranjivih grupa i postojećih kapaciteta zdravstvenog sistema u BiH. Njihova uloga da osiguraju trajni dijalog temeljila bi se na participativnoj i osnažujućoj dinamici, koja je ključna za održive rezultate.

Neplaćena briga o drugima

Kao rezultat restriktivnih mjera uvedenih kako bi se spriječilo brzo širenje pandemije COVID-19, vrtići i škole zatvoreni su svugdje u BiH, čime se odgovornost brige prebacila na domaćinstva. Čak i prije pandemije, žene su bile nesrazmjerno opterećene neplaćenim radom i obavezama brige o drugima. Povećani obim posla i briga o drugima u kući izvor je stresa, što je, u kombinaciji sa strahom za zdravlje najbližih, doprinijelo poteškoćama u održavanju mentalnog zdravlja ispitanica i rezultiralo anksioznošću i psihološkom i fizičkom iscrpljenošću.

Stoga, da bi se suprotstavili ovoj situaciji i osigurali ravnomjerniju raspodjelu poslova brige o drugima, nadležna tijela trebala bi uzeti u obzir sljedeće preporuke:

- Relevantna tijela vlasti, uključujući ministarstva rada u oba entiteta, kantonalna ministarstva i odjeljenje za privredu u BD-u, trebala bi provesti opsežne studije o neplaćenom radu i ulozi žena u neformalnoj ekonomiji da bi se podigla svijest o ekonomskim posljedicama neplaćenog rada u BiH. Rezultati ovih studija moraju doprinijeti društveno-ekonomskim reformama zasnovanim na dokazima, koje bi uzimale u obzir dvostruki teret s kojim se žene suočavaju.
- Ministarstva rada i socijalne politike u FBiH i RS-u, relevantni sektori u vladi BD-a i gender centri u FBiH i RS-u trebali bi biti proaktivni u pokretanju rasprave i podizanju svijesti o rodnim ulogama i podjeli rada u privatnoj sferi da bi se bavili suzbijanjem diskriminacije koja proizlazi iz neplaćenog rada.
- Vlade u FBiH, RS-u i BD-u, kantonalne vlade i lokalne vlasti trebale bi pružiti finansijsku podršku samohranim roditeljima i roditeljima s niskim prihodima kako bi pomogle u brizi o djeci i njezi starijih osoba. Time bi se doprinijelo rasterećenju finansijskog tereta povezanog s ekonomskim poteškoćama izazvanim pandemijom i potencijalnim gubitkom radnih mjesta nakon pandemije COVID-19.
- Vlade FBiH, RS-a i BD-a, kantonalne vlade i lokalne vlasti trebale bi osigurati pristup inovativnoj, priuštivoj i pristupačnoj brizi o djeci i njezi za starije osobe za neophodne radnike i radnice i one koji ne mogu raditi od kuće.
- Vlade u FBiH, RS-u i BD-u, putem entitetskih ministarstava rada i socijalne politike i kantonalnih ministarstava rada, trebale bi savjetovati i podržavati poslodavce u prilagođavanju radnih aranžmana – bez obzira na ugovorni status – uvođenjem plaćenog roditeljskog dopusta, plaćenog bolovanja, fleksibilnog radnog vremena i rada od kuće u skladu sa zdravljem, potrebama i obavezama zaposlenih po pitanju brige o djeci.

Ekonomске poteškoće

Stopa nezaposlenosti u BiH u 2018. godini bila je viša za žene nego za muškarce, a samo se tri od deset žena starijih od 25 godina vode kao ekonomski aktivne.¹³² Rodni jaz u zapošljavanju od preko 20 procentnih poena nije se poboljšao posljednjih godina i ostaje dvostruko veći od prosjeka EU. Kapacitet ranjivih žena u BiH da apsorbiraju ekonomske šokove zbog pandemije COVID-19 također je manja od sposobnosti muškaraca. Doista, ograničeno učešće žena u segregiranom tržištu rada moglo bi imati značajan učinak na dalje siromašenje ženske populacije. Stoga bi se trebale provesti sljedeće preporuke:¹³³

- Zavodi za zapošljavanje u FBiH, RS-u i BD-u trebali bi uvesti rodno razvrstane podatke o nezaposlenosti. Entitetska ministarstva trgovine i poduzetništva i kantonalna ministarstva trgovine trebala bi pratiti i distribuirati podatke o poduzećima u vlasništvu žena na koje pandemija direktno i indirektno utiče kako bi doprinijela izradi rodno osjetljivih mjera i politika.
- Vlade FBiH, RS-a, BD-a i kantoni moraju osigurati uspostavljanje rodno osjetljivih mjera za ekonomski oporavak i programe socijalnih naknada, s posebnim naglaskom na interseksionalnosti koje ugrožene grupe žena stavljaju u veći rizik od siromaštva.
- Vlade FBiH, RS-a, BD-a i kantona trebale bi proširiti pristup vladinim programima subvencija kako bi ublažile negativni uticaj pandemije i nadoknadile privremeno smanjenje broja sati rada u poduzećima pogođenim privremenim padom potražnje ili proizvodnje.
- S obzirom na složenu administrativnu strukturu države, od najveće je važnosti da vlade u FBiH, RS-u, BD-u i kantonima omoguće transparentne postupke i pravovremene informacije u vezi sa subvencijama i mjerama oporavka, čime bi se poduzetnicama u formalnim i neformalnim poduzećima omogućio jednostavan pristup kreditima i bespovratnim sredstvima za oporavak poslovanja.
- Vlade FBiH, RS-a, BD-a i kantona moraju se uključiti u dijalog sa socijalnim partnerima kao što su sindikati, ženska poslovna udruženja i udruženja neformalnih poduzeća kako bi se upoznali s izazovima s kojima se suočavaju njihove članice i na odgovarajući način prilagodili i proširili sve relevantne mjere.

132 MOR https://www.ilo.org/budapest/what-we-do/products/WCMS_625577/lang-en/index.htm (posjećeno 21. jula 2020).

133 Preporuke u skladu s okvirom politike MOR-a za suočavanje s pandemijom COVID-19 u svijetu rada: Stub 1 – Stimuliranje ekonomije i zapošljavanja (makro nivo), Stub 2 – Podrška poduzećima, radnim mjestima i prihodima (mezo nivo), Stub 3 – Zaštita radnika na radnom mjestu (mikro nivo) i Stub 4 – Oslanjanje na socijalni dijalog za rješenja (presječno): https://www.ilo.org/global/topics/coronavirus/impacts-and-responses/WCMS_739047/lang-en/index.htm (posjećeno 15. juna 2020)

Omogućavanje pristupa informacijama za sve

Vanredno stanje dodatno je produbilo razlike u pristupu informacijama određenih sektora društva u trenutku kada su informacije bile ključne za sigurnost građana. Čini se da su vlasti u BiH pretpostavile univerzalnu dostupnost interneta, tehnoloških uređaja ili televizije, iako to nije slučaj kod svakoga u BiH. Nekoliko intervjuiranih žena nije imalo sredstava za plaćanje električne energije ili uređaja za pristup internetu. U nekoliko slučajeva, organizacije civilnog društva su bile jedini izvor informacija o krizi i s njom povezanim mjerama dostupan ranjivim grupama.

Kako bi se osiguralo da sve osobe, posebno najmarginaliziranije (od kojih je velik dio žena), imaju jednak pristup informacijama i da se sistemski rješavaju postojeći izazovi u vezi s tim pravom, krizni štabovi (Republički štab za vanredne situacije, Štab civilne zaštite FBiH, kantonalne uprave civilne zaštite) trebali bi:

- Osigurati da zaštitne i sigurnosne mjere budu dostupne osobama s invaliditetom, uključujući, ali ne ograničavajući se na: znakovni jezik, titlove, korištenje jednostavnog jezika za saopštavanje mjera i preporuka. Poruke treba često ponavljati. Informacije bi trebale biti dostupne osobama nižeg stepena obrazovanja, nepismenim osobama i osobama koje nemaju pristup internetu.
- Provjeriti jesu li žene u mogućnosti pristupiti informacijama o tome kako reagirati na virus. Informacije moraju biti dostupne u raznim medijima i distribuirane direktno kroz mjesne zajednice kako bi se osigurao pristup svim pripadnicama i pripadnicima društva.
- Paziti da je jezik koji se koristi u promotivnim materijalima, oglasima i saopštenjima pažljivo odabran da ne stvara paniku, stigmatizaciju ili strah među osobama koje su pod najvećim rizikom od komplikacija.
- Osigurati da su sve mjere i preporuke dostupne na jednom mjestu i da je to jasno objašnjeno svim građankama i građanima kako bi se izbjegla potencijalna zabuna.

Bibliografija

- Anketa o potrošnji domaćinstava, 2015. – konačni podaci.* Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2018, dostupno na: http://www.bhas.ba/ankete/TB_HBS%202015_SR.pdf (posjećeno 18. juna 2020)
- Anketa o radnoj snazi 2018.* Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2019, dostupno na: http://www.bhas.ba/tematskibilteni/LAB_00_2018_Y1_0_HR.pdf (posjećeno 18. juna 2020)
- Bašić, S. *Pandemija COVID-19: Rodna perspektiva.* Friedrich-Ebert-Stiftung Kancelarija Sarajevo, Sarajevo, 2020, dostupno na: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/16154.pdf> (posjećeno 18. juna 2020)
- Beijing +25: The Fifth Review of the Implementation of the Beijing Platform for Action in the EU Member States.* EIGE, 2020, dostupno na: <https://eige.europa.eu/publications/beijing-25-fifth-review-implementation-beijing-platform-action-eu-member-states> (posjećeno 12. juna 2020)
- BH novinari: Javni poziv kriznim štabovima Federacije BiH i Kantona Sarajevo.* 31.3.2020, dostupno na: <https://bhnovinari.ba/en/2020/03/31/bh-journalists-public-invitation-to-crisis-staffs-of-the-federation-of-bih-and-sarajevo-canton/> (posjećeno 12. juna 2020)
- BH novinari: Zaustavite cenzuru informacija o Covidu-19 i institucionalnu represiju nad slobodom izražavanja,* 7.4.2020, dostupno na: <https://bhnovinari.ba/bs/2020/04/07/bh-novinari-zaustavite-cenzuru-informacija-o-covidu-19-i-institucionalnu-represiju-nad-slobodom-izrazavanja/> (posjećeno 12. juna 2020)
- Bosnia and Herzegovina: Gender Disparities in Endowments, Access to Economic Opportunities and Agency.* The World Bank, Agency for Statistics of Bosnia and Herzegovina, FBiH Institute for Statistics and RS Institute for Statistics, 2015, dostupno na: <http://documents.worldbank.org/curated/en/754241467992483659/pdf/97640-ESW-P132666-and-P152786-Box385353B-PUBLIC-BiH-Gender-Disparities-in-Endowments.pdf> (posjećeno 5. juna 2020)
- Brandle, M. et al. *Democracy and the State of Emergency.* Friedrich-Ebert-Stiftung Kancelarija Sarajevo, Sarajevo, 2020, dostupno na: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/16119.pdf> (posjećeno 18. juna 2020)
- Call to Action: Now and the Future, COVID-19 and Gender Equality, Global Peace and Security.* GAPS UK, 9.4.2020, dostupno na: <https://gaps-uk.org/covid-19-and-gender-equality-global-peace-and-security/> (posjećeno 18. juna 2020)

- Compilation of Venice Commission Opinions and Reports on States of Emergency*, (CDL-PI(2020)003). Dostupno na: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2020\)003-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2020)003-e) (posjećeno 18. juna 2020)
- Cookson, T.P. and Fuentes, L. *Qualitative data is key to ensuring no one gets left behind by the coronavirus response*. 7.5.2020, dostupno na: <https://data.unwomen.org/features/qualitative-data-key-ensuring-no-one-gets-left-behind-coronavirus-response> (posjećeno 18. juna 2020)
- COVID-19 and the impact on human rights*. AIRE Centre, 2020, dostupno na: <https://www.airecentre.org/news/covid-19-and-the-western-balkans> (posjećeno 18. juna 2020)
- COVID-19 and Ending Violence Against Women and Girls*. UN WOMEN, 2019, dostupno na: <https://www2.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2020/issue-brief-covid-19-and-ending-violence-against-women-and-girls-en.pdf?la=en&vs=5006> (posjećeno 18. juna 2020)
- COVID-19 and Rights of Persons with Disabilities: Guidance*. UNHCR, 29.4.2020, dostupno na: https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/COVID19_and_The_Rights_of_Persons_with_Disabilities.pdf (posjećeno 18. juna 2020)
- Darisuren, A. *Response to the COVID-19 crisis must be inclusive*. 13.5.2020, dostupno na: <https://www.osce.org/blog/response-to-covid19-crisis-must-be-inclusive> (posjećeno 18. juna 2020)
- Economic Impact Assessment of COVID-19 in Bosnia and Herzegovina*. UNDP, 2020, dostupno na: https://bosniaherzegovina.un.org/sites/default/files/2020-05/UNDP_COVID-19_Economic_Impact_Assessment_BiH_Report_2020-05-28.pdf (posjećeno 7. juna 2020)
- EU Commission - Staff working document on the Economic Reform Programme of Bosnia and Herzegovina (2019-2021)*, Commission Assessment, dostupno na: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/bosnia_and_herzegovina_2019-2021_erp.pdf (posjećeno 7. juna 2020)
- Gender Matters, Manual on Gender Based Violence Affecting Young People*. COE, 2007, dostupno na: http://www.eycb.coe.int/gendermatters/chapter_2/1.html (posjećeno 17. juna 2020)
- Global Gender Gap Report 2020*. World Economic Forum, 2020, dostupno na: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf (posjećeno 14. juna 2020)
- Kako kriza prouzrokovana virusom COVID-19 utiče na biznise i preduzetnike/ce u BiH? – Rezultati istraživanja*. Fondacija 787, 2020, dostupno na: <https://fondacija787.ba/2020/04/14/rezultati-istrazivanja-kako-kriza-prouzrokovana-virusom-covid-19-utice-na-biznise-i-preduzetnike-ce-u-bih/> (posjećeno 18. juna 2020)
- Kovačević, D. *Bosnia Trying to Censor Information About Pandemic, Journalists Say*. 8.4.2020, dostupno na: <https://balkaninsight.com/2020/04/08/bosnia-trying-to-censor-information-about-pandemic-journalists-say/> (posjećeno 18. juna 2020)

- Malkić, A. and Hadžiristić, T. *Intersecting Inequalities in Social Protection in Bosnia and Herzegovina*. Analitika – Center for Social Research, 2016, dostupno na: https://www.analitika.ba/sites/default/files/inequality_eng_-_izvjestaj_3003.pdf (posjećeno 18. juna 2020)
- Monitoring and Evaluation Support Activity (MEASURE-BiH), Gender Analysis report for Bosnia and Herzegovina*. USAID/Bosnia and Herzegovina, 2016. Dostupno na: <http://www.measurebih.com/uimages/Edited20GA20Report20MEASURE-BiH.pdf> (posjećeno 9. juna 2020)
- OSCE Human Dimension Commitments and State Responses to the Covid-19 Pandemic*. OSCE, 2020, dostupno na: <https://www.osce.org/odihr/human-rights-states-of-emergency-covid19> (posjećeno 17. jula 2020)
- OSCE-led survey on violence against women: Bosnia and Herzegovina*. OSCE, 2019, dostupno na: <https://www.osce.org/secretariat/423470> (posjećeno 1. juna 2020)
- OSCE Media Freedom Representative Désir and Head of Mission to Bosnia and Herzegovina Kavalec concerned about measures against coronavirus “fake news”*. 23.3.2020, dostupno na: <https://www.osce.org/representative-on-freedom-of-media/449041> (posjećeno 18. juna 2020)
- Papic, Z, Towards the European Union- 6 Key Social Inclusion Issues*, dostupno na: http://www.ibhi.ba/Documents/Publikacije/2019/First_Policy_Paper_Final_Version.pdf
- Pavlović, G. *Vanredno stanje i pandemija – Analiza ustavnog okvira*. Friedrich-Ebert-Stiftung Kancelarija Sarajevo, Sarajevo, 2020, dostupno na: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/16129.pdf> (posjećeno 18. juna 2020)
- Policy brief: The impact of COVID-19 on women*. United Nations, 2020, dostupno na: <https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2020/policy-brief-the-impact-of-covid-19-on-women-en.pdf?la=en&vs=1406> (posjećeno 8. juna 2020)
- Rapid Assesment KAP – COVID – 19 Response*. USAID, Unicef, 2020, dostupno na: https://www.unicef.org/bih/izvjestaji/ispitivanje-javnog-mišljenja-u-bosni-i-hercegovini-u-vezi-covid-19?fbclid=IwAR0Xa8vv83vNNPc7wrDrYGH1y83VbMHSXEnR8Etjse-NiuElRq2_-hnUn9E (posjećeno 21. maja 2020)
- Rezultati istraživanja o adekvatnoj informisanosti mladih u Bosni i Hercegovini o situaciji vezanoj za Covid-19*. Regulatorna agencija za komunikacije, Sarajevo 2020, dostupno na: <https://www.rak.ba/bs-Latn-BA/brdcst-media-literacy> (posjećeno 18. juna 2020)
- Sixth periodic report submitted by Bosnia and Herzegovina under article 18 of the Convention, due in 2017*. Committee on the Elimination of Discrimination against Women, 2018, dostupno na: https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/BIH/CEDAW_C_BIH_6_7313_E.pdf (posjećeno 18. juna 2020)
- Social protection statistics – social benefits*. EUROSTAT, 2019, dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Social_protection_statistics_-_social_benefits (posjećeno 12. juna 2020)

- Šadić, S. et al. *Jednoroditeljske porodice – Mapiranje prava i potreba samostalnih roditelja/ki na području općine Centar Sarajevo*. Fondacija CURE, 2020, dostupno na: http://www.fondacijacure.org/files/Jednoroditeljske_.pdf (posjećeno 18. juna 2020)
- The Covid 19 in the Western Balkans*. OECD, 2020, dostupno na: <http://www.oecd.org/south-east-europe/COVID-19-Crisis-Response-Western-Balkans.pdf> (posjećeno 18. juna 2020)
- The Right to Social Protection in Bosnia and Herzegovina: Concerns on Adequacy and Equality*. OSCE, 2012, dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/8/107168.pdf> (posjećeno 12. juna 2020)
- The COVID-19 response: Getting gender equality right for a better future for women at work*. International Labour Organization, 2020, dostupno na: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---gender/documents/publication/wcms_744685.pdf (posjećeno 18. juna 2020)
- Narandžasti izvještaj za 2019*, Sarajevski otvoreni centar, 2019, dostupno na: https://soc.ba/site/wpcontent/uploads/2019/12/Orange-report-2016-2019_ENG_web.pdf (posjećeno 18. juna 2020)
- Uticaj pandemije COVID-19 na rad sigurnih kuća u BiH*. UN WOMEN, 2019, dostupno na: <https://www2.unwomen.org/-/media/field%20office%20eca/attachments/publications/2020/06/infografika%20%20sigurne%20kue%20u%20bih%20i%20covid-19-min.pdf?la=en&vs=1237> (posjećeno 18. juna 2020)
- Više od 150 slučajeva kršenja digitalnih prava tokom pandemije COVID-19*. BIRN BiH, 3.6.2020, <https://detektor.ba/2020/06/03/vise-od-150-slucajeva-krsenja-digitalnih-prava-tokom-pandemije-covid-19/> (posjećeno 10. juna 2020)
- WHO Gender Responsive Assessment Scale: criteria for assessing programmes and policies*. Dostupno na: https://www.who.int/gender/mainstreaming/GMH_Participant_GenderAssessmentScale.pdf (posjećeno 18. juna 2020)
- Women and the Future of Work – Taking Care of the Caregivers*, Decent Work for Domestic Workers, ILO, 2015, dostupno na: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/publication/wcms_351297.pdf (posjećeno 28. juna 2020)
- Women must not pay the price for COVID-19!* European Women's Lobby, 2020, dostupno na: https://www.womenlobby.org/IMG/pdf/ewl_policy_brief_on_covid-19_impact_on_women_and_girls-2.pdf (posjećeno 18. juna 2020)
- World Bank Report 2015, Bosnia and Herzegovina: Gender Disparities in Endowments, Access to Economic Opportunities and Agency*. Dostupno na: <http://documents.worldbank.org/curated/en/754241467992483659/pdf/97640-ESW-P132666-and-P152786-Box385353B-PUBLIC-BiH-Gender-Disparities-in-Endowments.pdf> (posjećeno 18. juna 2020)

Zakonodavni dokumenti

- Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine za period 2018–2022.* Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice – Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, 2018. Dostupno na: https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2019/02/GAP-BIH-2018-2022_ENG.pdf (posjećeno 18. juna 2020)
- Gender akcioni plan za period 2019–2022. u Kantonu Sarajevo.* Vlada Kantona Sarajevo, 2019. Dostupno na: <http://ssooioks.com/v1/index.php/home-2/2653-gender-akcioni-plan> (posjećeno 18. juna 2020)
- Zakon o ravnopravnosti spolova BiH,* Službeni glasnik, 16/03 i 102/09.
- Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, dostupno na: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cescr.aspx>
- Interventne mjere pomoći najugroženijim kategorijama stanovnika u vrijeme pandemije COVID-19.* Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, 2020. Dostupno na: <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/PRIJEDLOG%20MJERA.pdf>
- Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH,* Službene novine FBiH, 20/2013
- Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS,* Službeni glasnik RS, 102/2012, 108/2013, 82/2015 i 84/2019
- Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u BD,* Službeni glasnik BD, 7/2018
- Odluka o proglašenju stanja nesreće na teritoriji BiH (Službeni glasnik BiH, br. 18/2020)
- Odluka o proglašenju stanja nesreće na području FBiH (Službene novine FBiH, br. 21/20)
- Odluka o proglašenju prestanka stanja nesreće na području FBiH (Službene novine FBiH, br. 34/20)
- Odluka o proglašenju stanja epidemije na području FBiH (Službene novine FBiH, br. 48/20)
- Odluka o proglašenju vanrednog stanja za teritoriju RS (Službeni glasnik RS, br. 31/2020)
- Odluka o ukidanju vanrednog stanja za teritoriju RS (Službeni glasnik RS, br. 48/2020)
- Preporuke za postupanje nadležnih u situaciji pojačanog rizika od nasilja u porodici zbog mjera izolacije radi suzbijanja pandemije COVID-19.* Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine, 2020. Dostupno na: https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2020042711061676eng.pdf (posjećeno 18. juna 2020)
- Preispitivanje prakse Kriznih štabova u vezi s prisustvom novinara i medijskih radnika konferencijama za medije.* Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine, 2020. Dostupno na: https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2020050614592038bos.pdf (posjećeno 18. juna 2020)

Preporuke za integrisanje perspektive ravnopravnosti spolova u borbi protiv pandemije COVID-19. Agencija za ravnopravnost spolova BiH, 2020. Dostupno na: <https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2020/05/Preporuke-za-integrisanje-perspektive-ravnopravnosti-spolova-u-borbi-protiv-pandemije-COVID-KS.pdf> (posjećeno 18. juna 2020)

Strategija za unapređenje prava i položaja osoba sa invaliditetom u FBiH 2015–2021. Vlada Federacije Bosne i Hercegovine, 2016. Dostupno na: [http://www.fbihvlada.gov.ba/file/strategija1/Strategy%20for%20advancement%20of%20rights%20and%20status%20of%20persons%20with%20disabilities%20in%20the%20Federation%20of%20Bosnia%20and%20Herzegovina%20\(2016-2021\)EN-4.pdf](http://www.fbihvlada.gov.ba/file/strategija1/Strategy%20for%20advancement%20of%20rights%20and%20status%20of%20persons%20with%20disabilities%20in%20the%20Federation%20of%20Bosnia%20and%20Herzegovina%20(2016-2021)EN-4.pdf) (posjećeno 18. juna 2020)

Krivični zakon FBiH, Službene novine, 3/2003, 32/2003 – ispr., 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015 i 35/2018

Krivični zakon RS, Službeni glasnik RS, 64/2017 i 104/2018

Krivični zakon BD, Službeni glasnik BD, 19/2020

Institucionalna praksa

Predmet AP 1217/20 Lejla Dragnić i A.B. protiv Naredbe Federalnog štaba/stožera civilne zaštite broj 12-40-6-148-34 / 20. Dostupno na: http://www.ustavnisud.ba/dokumenti/_bs/AP-1217-20-1234093.pdf (posjećeno 18. juna 2020)

Predmet: P-68/20 – Preispitivanje prakse Kriznih štabova u vezi s prisustvom novinara i medijskih radnika konferencijama za medije. Dostupno na: https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2020050614592038bos.pdf (posjećeno 18. juna 2020)

Zabrana objavljivanja ličnih podataka o licima koja su pozitivna na korona virus kao i licima kojima su određene mjere izolacije i samoizolacije. Dostupno na: http://www.azlp.ba/rjesenja/Archive.aspx?langTag=bs-BA&template_id=149&pageIndex=1 (posjećeno 18. juna 2020)

Aneksi

Mjere u fokusu
za ovaj
istraživački
projekat

Aneks 1

Mjera	RZN	Zdravstvena i socijalna zaštita i skrb	Ekonomski oporavak i sredstva za život	Životna ravnoteža	Pristup informacijama	Ljudska prava
Federacija Bosne i Hercegovine (FBiH)						
Naredba broj 12-40-6-148-34/20 zabrana kretanja	×	×	×	×		×
Zakon o ublažavanju negativnih ekonomskih posljedica FBiH	×	×	×	×	×	×
Naredba o organizovanju načina rada trgovinama osnovnim prehrambenim artiklima Naredba o privremenom obustavljanju pružanja usluga frizerskim i kozmetičkim salonima i igraonicama Naredba o privremenom obustavljanju pružanja usluga u ugostiteljskim objektima http://www.fucz.gov.ba/naredbe-fscz-povodom-proglasenje-stanja-nesrece-uzrokovane-pojavom-koronavirusa-covid-19/			×	×		
Zaključak broj: 403/2020 Vlade FBiH u vezi s postupanjem poslodavaca i radnika, u cilju sprječavanja bolesti izazvane koronavirusom (COVID 19), od 16. marta.		×		×		×
Naredba broj: 12-40-6-148-13/20 trgovinama osnovnim prehrambenim artiklima - supermarketi, tržnice, pekare, apoteke, benzinske pumpe na području FBiH da svoj rad organizuju po do sada prijavljenom radnom vremenu		×	×	×		
Naredba: 12-40-6 -148 10/20 o privremenoj obustavi pružanja usluga za kina, muzeje itd.		×				
ONaredba broj: 12-40-6-148-47/20 o obustavi posjeta i izlazaka svih migranata u svim izbjegličko-prihvatnim centrima, privremenim prihvatnim centrima i azilantskom centru		×				×
Broj preporuke: 12-40-6-148-48/20 Krivični zakon + javna objava imena i prezimena						×
Naredba broj: 12-40-6-148-41/20 22.03-telefonske linije za zdravstveno savjetovanje i psihosocijalnu pomoć	×	×				
Naredba broj: 12-40-6-148-17/20 17.03-ograničenja za ustanove socijalne zaštite FBiH		×				×
Naredba broj: 12-40-6-148-69/20 o prinudnoj izolaciji svih osoba koje ne postupe po rješenju nadležnog organa kojim se određuje mjera izolacije		×				×

Naredba broj: 12-40-6-148-102/20 Federalnoj upravi civilne zaštite da u roku od 48 sati osigura šatorske prostore za privremeni boravak državljana BiH koji ulaze u Bosnu i Hercegovinu na graničnim prijelazima		×			
Naredba broj: 12-40-6-148-143/20, kojom se zabranjuje kretanje osobama starijim od 65 godina na području Federacije BiH, osim ponedjeljkom, srijedom i petkom kada je dozvoljeno kretanje u trajanju od 09,00.do 13,00 sati. Osobama starijim od 65 godina koje su smještene u ustanove socijalne zaštite dozvoljeno je kretanje u predviđenom terminu objekta. Naređuje se i osobama mlađim od 18 godina zabrana kretanja na području Federacije BiH, osim utorkom, četvrtkom i subotom kada je dozvoljeno kretanje u u trajanju od 14,00 do 20,00 sati. Osobama mlađim od 18 godina koje su smještene u ustanove socijalne zaštite dozvoljeno je kretanje u predviđenom terminu u krugu objekta.	×	×		×	×
Naredba broj: 12-40-6-148-25/20 o obustavi javnog linijskog i vanlinijskog prijevoza putnika u cestovnom i željezničkom prijevozu u FBiH. Iz naredbe se izuzima registrovani taxi prijevoz putnika – uz poštivanje higijensko-epidemioloških mjera koje podrazumijevaju minimalnu zaštitnu opremu vozača (maske, rukavice, naočale) i obavezno provođenje dezinfekcije nakon svake izvršene usluge.	×	×	×		
Naredba broj: 12-40-6-148-40/20 o zabrani kretanja i zadržavanja na otvorenom prostoru više od jedne osobe na udaljenosti manjoj od 1.5 metra na području FBiH. Naređuje se taksu vozačima na području Federacije BiH da u automobilima mogu prevoziti samo jednu osobu, s tim da ta osoba sjedi na sjedištu iza vozača uz poštivanje higijensko — epidemioloških mjera koje podrazumijevaju minimalnu zaštitnu opremu (maska i rukavice) i za putnika i za vozača.		×			
Agencija za bankarstvo FBiH: Moratorij na otplatu za sve građane kojima su umanjena primanja ili se uopšte ne isplaćuju http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/aktuelno_v2.php?akt_id=8493			×		

Mjera	RZN	Zdravstvena i socijalna zaštita i skrb	Ekonomski oporavak i sredstva za život	Životna ravnoteža	Pristup informacijama	Ljudska prava
Republika Srpska (RS)						
Zaključak o obaveznom sprovođenju mjera za reagovanje na pojavu bolesti izazvan novim virusom korona	×	×	×	×		
Zaključak o ograničenju i zabrani kretanja na teritoriji Republike Srpske + Zaključak o zabrani kretanja u dane Vaskrsa	×	×	×	×	×	×
Zaključak kojim se dozvoljava kretanje licima sa navršenih 65 i više godina života	×	×	×			×
Zaključak - Odluka o zabrani izazivanja panike i nereda tokom vanrednog stanja na teritoriji Republike Srpske						×
Zaključak o ograničenju okupljanja u vjerskim objektima						×
Zaključak o obustavi javnog prevoza u drumskom saobraćaju + Zaključak o rješavanju pitanja odvijanja teretnog drumskog saobraćaja + Zaključak o obustavi javnog prevoza lica u drumskom saobraćaju	×	×	×			×
Zaključak o uplati novčanih sredstava na račun posebnih namjena - Fond solidarnosti		×				
Zaključak o potrebi donošenja odluke o privremenoj odgodi plaćanja poreskih obaveza Uredba sa zakonskom snagom o poreskim mjerama za ublažavanje ekonomskih posljedica nastalih uslijed bolesti COVID-19			×			
Zaključak o obavezi donošenja Odluke o privremenim mjerama koje se odnose na tromjesečni moratorijum na otplatu glavnice i kamate sredstava plasiranih putem fondova kojim upravlja Investiciono-razvojna banka			×			
Zaključak o organizaciji vaspitno-obrazovnog rada na daljinu		×		×		×
Zaključak o raspodjeli penzija za mart 2020.		×	×			
Zaključak o raspodjeli sredstava donacije		×				×
Zaključak o raspodjeli sredstava Crvenog krsta		×				×

Zaključak o dodjeli novčane pomoći javnim kuhinjama						
Zaključak o dodjeli novčane pomoći udruženjima građana koja u okviru svog rada imaju javnu kuhinju za najugroženije građane		×				×
Zaključak o ograničenju i zabrani kretanja na teritoriji Republike Srpske						
Zaključak kojim se dozvoljava kretanje licima sa navršениh 65 i više godina života	×	×	×	×		×
Zaključak o ograničenju i zabrani kretanja na teritoriji Republike Srpske						
Zaključak o ograničenju i zabrani kretanja na teritoriji Republike Srpske						
Zaključak o sprovođenju mjera zaštite u zajednici protiv virusa korona		×		×		×
Zaključak o isplati jednokratne novčane pomoći policijskim službenicima		×				
Potvrda o slobodnom kretanju za potrebe obavljanja procesa rada			×			
Zaključak o odgađanju plaćanja koncesione naknade i zakupnine za korišćenje poljoprivrednog zemljišta u svojini Republike Srpske			×			
Odluku o privremenim mjerama mikrokreditnim organizacijama za ublažavanje negativnih ekonomskih posljedica uzrokovanih virusnim oboljenjem COVID-19			×			
Zaključak o obaveznom sprovođenju mjera za reagovanje na pojavu bolesti izazvane novim virusom korona u RS u radu zdravstvenih ustanova - apoteka		×				
Zaključak o zabrani ulaska stranim državljanima u BiH + Zaključak o obaveznom postupanju organa i institucija u kontroli lica kojima je određena kućna izolacija + Zaključak o sprovođenju i organizovanju mjere obaveznog karantina						×

Mjera	RZN	Zdravstvena i socijalna zaštita i skrb	Ekonomski oporavak i sredstva za život	Životna ravnoteža	Pristup informacijama	Ljudska prava
Brčko distrikt Bosne i Hercegovine (BD)						
Naredba u vezi s koronavirusom	×	×	×	×	×	×
Naredba Komandanta štaba za zaštitu i spašavanje, Gradonačelnika	×	×	×	×	×	×
Odluka o vraćanju cijena na prethodni nivo		×				×
Promjena naredbe o radnom vremenu	×		×	×	×	×
Naredba o postupku angažovanja volonterskih organizacija, grupa građana i pojedinaca za pomoć stanovništvu	×	×			×	×
Naredba, procedura o mjeri samoizolacije (izricanje mjere, trajanje samoizolacije, nadzor u toku samoizolacije i izlazak iz samoizolacije)	×	×	×	×	×	×
Naredba o produženju roka izolacije sa 14 na 28 dana	×	×	×	×	×	×
Naredba o zabrani javnog iznošenja i prenošenja lažnih informacija u vezi sa korona virusom					×	×
Naredba o zabrani kretanja	×	×	×	×		×

Mjera	RZN	Zdravstvena i socijalna zaštita i skrb	Ekonomski oporavak i sredstva za život	Životna ravnoteža	Pristup informacijama	Ljudska prava
Zeničko-dobojski kanton						
Program utroška budžetskih sredstava za 2020. godinu - subvencije privatnim preduzećima i poduzetnicima-ESCROW + Javni poziv za prikupljanje prijave za odobrenje i dodjelu sredstava za subvencioniranje 50% minimalne neto plaće za mart 2020.		×	×		×	
Naredba Kriznog štaba Ministarstva zdravstva Zeničko-dobojskog kantona za praćenje novog koronavirusa	×	×	×	×	×	×
Naredba Kriznog štaba Ministarstva zdravstva o specijalističko-konsultativnih pregledima i obustavi nastave	×	×		×	×	
Preporuke za poslodavce i radnike s ciljem sprječavanja bolesti izazvane koronavirusom - COVID-19		×	×	×	×	
UPUTSTVO O ORGANIZACIJI KONSULTATIVNE NASTAVE UZ PRIMJENU INFORMACIONO-KOMUNIKACIJSKIH TEHNOLOGIJA				×	×	
NAREDBA KANTONALNOG ŠTABA CIVILNE ZAŠTITE ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA -2 19.03.2020.pdf - o redovnom snabdjevanju pitkom vodom		×				×
KANTONALNI ŠTAB CIVILNE ZAŠTITE: USLUGE NA ŠALTERIMA DO PETKA PRUŽATI SAMO PENZIONERIMA, ORGANIZIRA SE PSIHOLOŠKA PODRŠKA ZA GRAĐANE, ZDRAVSTVENE RADNIKE I VOLONTERE	×	×				

Mjera	RZN	Zdravstvena i socijalna zaštita i skrb	Ekonomski oporavak i sredstva za život	Životna ravnoteža	Pristup informacijama	Ljudska prava
Kanton Sarajevo						
Zakon o ublažavanju negativnih ekonomskih posljedica i uštedama u Kantonu Sarajevo	×	×	×	×	×	×
Naredba ustanovama iz oblasti socijalne zaštite u Kantonu Sarajevo	×	×				
Naredba o izmjeni Naredbe za dostavu lijekova osobama starijim od 65 godina + Naredba za dostavu lijekova osobama starijim od 65 godina koje žive same i koje nemaju bližeg srodnika + Naredba kojom se zadužuju općinski štabovi CZ da naprave spiskove osoba starijih od 65 godina		×			×	×
Naredba CZ Kantona Sarajevo (KUCZ) za smještaj osoba koje krše mjeru izolacije u Studentski dom Bjelave					×	×
Naredba za privremeno obustavljanja rada prodavnica u TC osim prodavnica prehrambenih artikala i apoteka			×	×		

Lista intervjuua (Bibliografija)

Aneks 2

Lista intervjuja: Žene

Šifra	Grupa	Datum intervjuja	Prebivalište intervjuirane osobe	Starost
LG01	Žene s invaliditetom	25.05.2020	Tuzla	54
LG02	Žene s invaliditetom	25.05.2020	Tuzla	58
LG03	Žene s invaliditetom	26.05.2020	Bijeljina	49
LG04	Žene s invaliditetom	26.05.2020	Banja Luka	33
LG05	Žene s invaliditetom	27.05.2020	Banovići	40
LG06	Žene s invaliditetom	27.05.2020	Živinice	42
LG07	Žene s invaliditetom	27.05.2020	Tešanj	44
LG08	Žene s invaliditetom	27.05.2020	Donja Višća (kolektivni centar)	28
LG09	Žene s invaliditetom	28.05.2020	Trebinje	29
LG10	Žene s invaliditetom	28.05.2020	Bosansko Petrovo Selo (FBIH)	32
LG11	Žene s invaliditetom	29.05.2020	Sarajevo	67
LG12	Žene s invaliditetom	29.05.2020	Sarajevo	36
LG13	Žene s invaliditetom	29.05.2020	Kolimer	29
LG14	Žene s invaliditetom	30.05.2020	Doboj	66
MZ01	Žene starije od 65 godina	25.05.2020	Sarajevo	69
MZ02	Žene starije od 65 godina	26.05.2020	Hrenovica (Pale/Prača)	76
MZ03	Žene starije od 65 godina	26.05.2020	Prporista (Pale/Prača)	66
MZ04	Žene starije od 65 godina	27.05.2020	Sarajevo	82
MZ05	Žene starije od 65 godina	27.05.2020	Mostar	71
MZ06	Žene starije od 65 godina	27.05.2020	Banja Luka	83
MZ07	Žene starije od 65 godina	28.05.2020	Zenica	65

Šifra	Grupa	Datum intervjua	Prebivalište intervjuirane osobe	Starost
MZ08	Žene starije od 65 godina	29.05.2020	Tuzla	68
MZ09	Žene starije od 65 godina	29.05.2020	Zenica	69
MZ10	Žene starije od 65 godina	01.06.2020	Banja Luka	73
MBM01	Romkinje	28.05.2020	Vogošća (urbani dio)	29
MBM02	Romkinje	28.05.2020	Visoko (urbani dio)	55
MBM03	Romkinje	01.06.2020	Malo Čajno (ruralni dio)	32
MBM04	Romkinje	01.06.2020	Visoko (ruralni dio)	35
MBM05	Romkinje	01.06.2020	Bugojno (ruralni dio)	57
MBM06	Romkinje	02.06.2020	Bugojno (ruralni dio)	32
MBM07	Romkinje	02.06.2020	Kakanj (urbani dio)	28
MBM08	Romkinje	03.06.2020	Bijeljina (ruralni dio)	30
MBM09	Romkinje	03.06.2020	Bijeljina (urbani dio)	61
MBM10	Romkinje	03.06.2020	Bijeljina (ruralni dio)	37
JK1	Poslovne žene	27.05.2020	Sarajevo (urbani dio)	42
JK2	Poslovne žene	27.05.2020	Banja Luka (urbani dio)	40
JK3	Poslovne žene	27.05.2020	Sarajevo (urbani dio)	45
JK4	Poslovne žene	27.05.2020	Sarajevo (urbani dio)	45
JK5	Poslovne žene	27.05.2020	Zenica (urbani dio)	38
JK6	Poslovne žene	03.06.2020	Sarajevo (urbani dio)	41
JK7	Poslovne žene	03.06.2020	Zenica (urbani dio)	35
JK8	Poslovne žene	03.06.2020	Sarajevo (urbani dio)	39
JK9	Poslovne žene	03.06.2020	Sarajevo (urbani dio)	46
JK10	Poslovne žene	03.06.2020	Zenica (urbani dio)	50
JK1	Poslovne žene	27.05.2020	Sarajevo (urbani dio)	42

Lista intervjuja: Organizacije civilnog društva

OCD	Datum intervjuja	Mjesto
Udružene žene	02.06.2020	Banja Luka, Republika Srpska
Medica Zenica	02.06.2020	Zenica, Federacija BiH
Informativni centar za osobe sa invaliditetom „Lotos”	29.05.2020	Tuzla, Federacija BiH

Lista intervjuja: Udruženje socijalnih radnika/ca

Ime intervjuirane osobe	Organizacija	Datum intervjuja	Mjesto
Mirnes Telalović	Udruženje socijalnih radnika/ca ZE-DO + USR FBiH	02.06.2020	Zenica
Sanela Bekić	Udruženje socijalnih radnika/ca SA	03.06.2020	Sarajevo

Smjernice za intervju jedan primjer

Aneks 3

Žene s invaliditetom - smjernice za intervju

Osnovne informacije i svakodnevni život

1. Koliko imate godina? Gdje živite (ruralno ili urbano područje)? Gdje živite (stan ili kuća)? Koliko prostorija ima u kući/stanu? Ako živite u stambenoj zgradi, da li zgrada ima lift? Ako ima, jeste li ga mogli koristiti za vrijeme pandemije? S kim živite (muž, partner, drugi član porodice)? Imate li djece i ako imate, koliko? Koliko imaju godina?
2. Kako se nosite s epidemijom i vanrednim stanjem / poduzetim mjerama? Da li su neke mjere imale poseban uticaj na vas i vaše svakodnevne potrebe? Ako jesu, koje su to mjere? Znaete li kako da se zaštitite? Poduzimate li neke mjere (dezinfekcija, nošenje maske, rukavice)? Ako ne, iz kojeg razloga? /// nije prilagođeno njenim potrebama, nije dostupno za kupovinu, ne može kupiti
3. Šta se u vašem životu najviše promijenilo? Imate li ličnog asistenta koji vam pomaže da ispunite svakodnevne potrebe i da li se nešto promijenilo u tom smislu? Kako i s kim komunicirate?
4. Koristite li javni prijevoz? Koju vrstu javnog prijevoza? Za šta koristite javni prijevoz (odlazak na posao, za ispunjavanje vaših svakodnevni potreba, da odvedete djecu u školu, itd.)?
5. Kako organizujete vaše domaćinstvo? Je li isto kao prije pandemije ili se nešto promijenilo? Ko šta radi? Je li isto ili se nešto promijenilo?
6. Koji su vam izvori prihoda? Je li se nešto promijenilo kao rezultat vanrednog stanja? Jeste li izgubili neki prihod? Jeste li zaposleni? Ako

ste zaposleni, jeste li mogli raditi od kuće ili ste morali ići na posao? U kojoj mjeri se finansijska situacija vas i vaše porodice promijenila tokom pandemije? Imate li problema sa ispunjavanjem potreba vaše porodice (npr. hrana, higijena, računi, školske potrepštine za djecu)?

7. Ako su vaša djeca školskog uzrasta, uspijevate li raditi s njima i pratiti materijal? Imate li teškoća u tom smislu? Imate li na raspolaganju resurse za praćenje materijala, kao što su kompjuteri i pristup internetu?
8. Imate li pristup čistoj vodi i sanitarnim proizvodima?

Socijalna zaštita

9. Primete li bilo kakve socijalne naknade (novčana pomoć i druga materijalna pomoć; osposobljavanje za život i rad; dodatak za pomoć i njegu drugog lica; podrška u izjednačavanju mogućnosti djece i omladine sa smetnjama u razvoju; smještaj u ustanovu ustanove socijalne zaštite; usluge socijalnog i drugog stručnog rada; smještaj u drugu porodicu; zbrinjavanje u hraniteljsku porodicu; pomoć i njega u kući; lična invalidnina; ortopedski dodatak; pomoć u troškovima liječenja i nabavci ortopedskih pomagala; dnevno zbrinjavanje; jednokratna novčana pomoć; stalna novčana pomoć; izuzetna novčana pomoć; javna kuhinja; savjetovanje vršenje starateljstva i nadzor; Prava iz dječje zaštite; Zdravstveno osiguranje; drugo, navedite)? Je li se nešto promijenilo u tom smislu?
10. Jeste li za vrijeme pandemije primili pomoć (pakete hrane ili higijenske pakete) od općine ili OCD-a?
11. Jeste li se nekome obratili za pomoć u nekoj hitnoj situaciji? Ako jeste, kome ste se obratili i kakvu pomoć ste zatražili? Znete li koga da kontaktirate?

Zdravstveno osiguranje/zdravstvena zaštita

12. Imate li zdravstveno osiguranje? Po kom osnovu (zaposlenje, nezaposlenost, kao doprinos)? Je li se to promijenilo tokom pandemije?
13. Jeste li imali zdravstvenih problema? Primete li neku terapiju? Je li terapija nepromijenjena?
14. Jeste li išli kod ljekara u ordinaciju? Imate li teškoća u tom smislu? Jeste li mogli doći do ginekologa ili babice ako su vam trebali? Jeste li mogli nabaviti kontracepciju ako vam je trebala? Imate li teškoća u tom smislu?

15. Je li se promijenio pristup medicinskim/terapeutskim/socijalnim uslugama? Koristite li bazen ili medicinsku banju za rehabilitaciju i terapiju? Je li se nešto promijenilo u tom pogledu?

Iskustvo s RZN

16. Je li se nešto promijenilo u porodičnoj dinamici i komunikaciji? Je li ista ili se nešto promijenilo? Šta se promijenilo? Kako vaš muž/partner/drugi članovi porodice podnose ovu situaciju? Imate li vremena za odmor? Osjećate li da ste pod stresom? Koji faktor najviše doprinosi nivou stresa koji proživljavate? Jesu li ostali članovi porodice pod stresom? Kako se taj stres manifestuje? Da li članovi vaše porodice doprinose stresu i, ako doprinose, na koji način?

Pristup informacijama

17. Kako ste dobivali informacije o situaciji s virusom COVID-19? Koristite li internet i društvene mreže? Neke aplikacije itd.? Jeste li obaviješteni o virusu, epidemiji, mjerama koje se poduzimaju, i na koji način?

